

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: *«Сучасний стан та шляхи удосконалення виборів в
Україні»*
(назва теми)

Виконала: студентка магістратури за
спеціальністю
281 Публічне управління та
адміністрування
Погребняк А.В.
(прізвище імя та по-батькові)

Керівник: Доцент кандидат
економіки науки
Приступа М.І.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та
ініціали)

Рецензент: _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та
ініціали)

АНОТАЦІЯ

Анна Погребняк. Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Сучасний стан та шляхи удосконалення виборів в Україні», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2023.

Дипломна робота присвячена дослідженню сучасного стану та шляхи удосконалення виборів в Україні.

У першому розділі роботи досліджуються питання поняття та ознак виборів і виборчої системи, визначаються типи виборчих систем, їх характеристика.

Другий розділ присвячений аналізу особливостей виборчої системи щодо обрання Президента України та особливостей виборчої системи щодо обрання народних депутатів України, а також особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад.

Третій розділ детально розглядає передумови, особливості та наслідки прийняття Виборчого кодексу України, міжнародний досвід застосування виборчих систем, а також визначає перспективи удосконалення виборів в Україні.

Ця робота є важливим внеском у дослідження виборчої системи в Україні та світі.

ABSTRACT

Anna Pogrebnyak. Qualifying master's thesis for the second (master's) level of higher education in field of knowledge 28 "Current state and ways to improve elections in Ukraine", specialty 281 "Public management and administration" - Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2023.

The thesis is devoted to the study of the current state and ways of improving elections in Ukraine.

In the first section of the work, the issues of the concept and characteristics of elections and the electoral system are investigated, the types of electoral systems and their characteristics are determined.

The second section is devoted to the analysis of the peculiarities of the electoral system for the election of the President of Ukraine and the peculiarities of the electoral system for the election of People's Deputies of Ukraine, as well as the peculiarities of the electoral system for the election of heads of settlements and deputies of local councils.

The third section examines in detail the prerequisites, features and consequences of the adoption of the Election Code of Ukraine, the international experience of using election systems, and also determines the prospects for improving elections in Ukraine.

This work is an important contribution to the study of the electoral system in Ukraine and the world.

3MICT

	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Поняття та ознаки виборів і виборчої системи.....	8
1.2. Типи виборчих систем, їх характеристика.....	13
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	16
2.1. Особливості виборчої системи щодо обрання Президента України.....	16
2.2. Особливості виборчої системи щодо обрання народних депутатів України.....	33
2.3. Особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад.....	43
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	49
3.1. Передумови, особливості та наслідки прийняття Виборчого кодексу України.....	49
3.2. Міжнародний досвід застосування виборчих систем.....	55
3.3. Перспективи удосконалення виборів в Україні.....	68
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

Актуальність теми магістерської роботи. Європейський вибір українського народу веде до покращення виборчого процесу та веде до реформування виборчої системи України.

Європейські орієнтири спонукають українську державу до розвитку демократичної політичної системи, основними елементами якої є верховенство права, повага до прав і свобод людини і громадянина, проведення легітимних, вільних, чесних виборів тощо.

Сьогодні не існує ідеальної виборчої системи. У кожному штаті виборча система формується індивідуально і залежить від кількох факторів: історичних, політичних і культурних. Усі виборчі системи мають свої переваги та недоліки, а тому для нашої країни реформування виборчої системи є особливо важливим, оскільки це шлях до демократичного розвитку держави. Дійсно, враховуючи досвід європейських країн, професіоналізм державного управління значною мірою залежить від ефективної роботи законодавчого органу.

У сучасних умовах ключовим завданням розвитку демократії в Україні є розвиток інституту виборчого процесу та приведення його у відповідність до європейської правової бази, стандартів і передового досвіду міжнародного середовища. Водночас питання розвитку організаційно-правових засад виборчих процесів є багатоаспектним явищем, яке охоплює не лише питання вдосконалення нормативно-правової бази, а й аспекти адекватного та збалансованого висвітлення інформації в ЗМІ та просвіти виборців. Додатковим викликом для розвитку виборчих процесів в Україні є розвиток цифрових методів та інструментів у проведенні та адмініструванні виборів.

Стан наукової розробленості теми. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядали Ю. Тодико, М. Баймуратов, Л. Бориславський, В. Демиденко, Н. Камінська, В. Кампо, Ю. Ключковський, Р. Князевич, М. Козюбра, Л. Кривенко, П. Мартиненко, О. Марцеляк, В. Погорєлко, Ю. Шемшущенко, В. Євдокимов, В. Молдован, В. Мелащенко, Г. Клименко, В. Кравченко та інші вчені.

Мета і завдання дослідження.

Метою магістерської роботи є дослідження сучасного стану та шляхи удосконалення виборів в Україні.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі **завдання**:

- дослідити поняття та ознаки виборів і виборчої системи;
- визначити типи виборчих систем, їх характеристика ;
- проаналізувати особливості виборчої системи щодо обрання Президента України ;
- охарактеризувати особливості виборчої системи щодо обрання народних депутатів України ;
- визначити особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад ;
- дослідити передумови, особливості та наслідки прийняття Виборчого кодексу України ;
- проаналізувати міжнародний досвід застосування виборчих систем ;
- визначити перспективи удосконалення виборів в Україні.

Об'єктом дослідження є виборча система України.

Предметом дослідження є сучасний стан та шляхи удосконалення виборів в Україні.

Методи дослідження. Історичний метод: Цей метод зосереджується на аналізі розвитку виборчої системи.

Компаративний метод: Цей метод дослідження включає порівняння виборчих систем.

Аналіз документів: Цей метод зосереджений на аналізі відповідного законодавства, політичних рішень, документів та інших джерел, що містять інформацію про вибори.

Методи кількісного дослідження: Ці методи, які можуть включати статистичний аналіз, опитування та інші форми кількісного збору даних, можуть допомогти оцінити рівень виборів.

Також включено в роботу критичний огляд наукової літератури з цієї області.

Практичне значення одержаних результатів досить важливе, оскільки в роботі розглядається сутність виборів та виборчої системи.

Робота висвітлює питання поняття та ознак виборів і виборчої системи, визначає типи виборчих систем, їх характеристику.

Аналізує особливості виборчої системи щодо обрання Президента України та особливості виборчої системи щодо обрання народних депутатів України, а також особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад.

Дослідження передумов, особливостей та наслідків прийняття ВК України, міжнародного досвіду застосування виборчих систем, а також визначене перспективи удосконалення виборів в Україні.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі змісту, вступу, основної частини, що складається з трьох розділів та восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи – 84 сторінки, список використаних джерел (46 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Поняття та ознаки виборів і виборчої системи

Зазначимо, що вибори є одним із найдавніших суспільно-політичних інститутів, відомих науці. Водночас «інститут виборів, залежно від конкретних суспільно-політичних умов, політичного режиму, а також рівня політико-правової культури та демократичних традицій суспільства, дуже часто може відігравати роль інструменту в боротьбі за владу. Проте в будь-якому разі вибори вносять елементи демократії в державу, територіальну громаду та суспільство. Тому в сучасних умовах вибори, будучи невід'ємною частиною суспільного життя, характеризують рівень демократизму державного режиму та виступають ключовою формою реалізації суверенної влади народу. Вони є основою демократичної політичної системи, гарантом представництва інтересів різних соціальних прошарків і верств населення в органах влади, у тому числі на місцевому рівні» [1 , с.83] .

Загалом інститут виборів є дуже важливим суспільно-політичним явищем, а також однією з основних форм безпосередньої участі громадян в управлінні суспільними та державними справами. Тобто фактично, на думку вітчизняних конституціоналістів, «вибори розглядаються як спосіб формування представницьких органів місцевого самоврядування, а також як процес, у результаті якого народ шляхом голосування формує склад публічної влади або обрати сільського, селищного чи міського голову на виборну посаду. Таким чином, фактично сформовані в результаті виборів органи влади та обрані посадові особи отримують право діяти від імені громади та мають повноваження приймати загальнообов'язкові рішення на відповідній території громади» [2, с . 297].

Слід зазначити, що в науці конституційного права існують різні погляди на спосіб формулювання поняття виборів.

У тлумачних словниках значення слова «вибори» визначається як обрання депутатів і посадових осіб шляхом голосування [3 , с. 137] . У сучасній юридичній та політичній літературі під терміном «вибори» безпосередньо розуміють «порядок формування представницького органу влади або наділення повноваженнями посадової особи, що здійснюється відповідно шляхом

голосування, за умови, що можуть претендувати два або більше кандидатів на кожне депутатське місце чи певну посаду» [4, с. 115; 5, стор. 139].

У свою чергу, наприклад, в Юридичній енциклопедії під редакцією Ю.В. С. Шемчушенко вибори розглядаються у двох іпостасях:

«1) як форма безпосередньої демократії, що передбачає формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом голосування;

2) як спосіб формування колегіальних представницьких органів влади та місцевого самоврядування; колегіальні керівні органи політичних партій на їх конференціях і зборах; колегіальні органи представницьких та інших організацій» [6, С. 356].

У свою чергу, є й інші визначення виборів; нам імпонує визначення І. М. Панкевича «як врегульована законом діяльність уповноважених органів і громадян, результатом якої є формування кадрового складу органів державної влади та місцевого самоврядування» [7, с. 44].

Загалом вибори, як показує практика, виконують надзвичайно важливі функції в демократичному суспільстві:

1. Вони є найважливішим інструментом реалізації народного суверенітету. Це проявляється в тому, що політологи підкреслюють, що народ як єдине джерело влади в державі передає свою волю обраним представникам, які правлять від його імені: «Віддаючи свій голос на виборах, громадянин республіки, як би укладає з певною політичною силою (партією чи окремим депутатом) своєрідну угоду про тимчасову передачу їй частки влади» [8 , с. 27].

2. Через вибори народ залучається до процесу управління державою. Вибори є лише однією з форм політичної участі громадян поряд із членством у політичних партіях, рухах, організаціях, поряд з участю народу в таких формах безпосередньої демократії, як референдуми, мітинги, демонстрації і т.д. При цьому для багатьох громадян вибори є єдиною формою участі в політичному житті суспільства, вони дозволяють політичну участь для масового виборця.

3. Вибори як спосіб формування та вираження суспільних ідей є своєрідним соціальним барометром політичного життя, оскільки через них виявляється ставлення людей до політичних інститутів. За результатами виборів визначається рівень впливу різних політичних сил, ставлення громадян до правлячої еліти та опозиції, режиму в цілому, особливості політичних уподобань громадян. Вибори – це своєрідне масштабне опитування громадської думки.

4. Вибори є основним засобом легітимації влади в демократичних державах. Якщо в минулі епохи народ визнавав владу спадкового монарха чи завойовника, то на сучасному етапі розвитку людства народ, як правило, визнає і підтримує лише законно обрану владу. Тому завдяки виборам забезпечується стабільний розвиток суспільства. Більше того, навіть недемократична влада намагається використовувати вибори для підвищення рівня народної підтримки. Проте вибори виконуватимуть функцію легітимації влади лише тоді, коли вони будуть проведені відповідно до норм закону та є демократичними. Інакше, навпаки, вони виконуватимуть функцію делегітимації, бо коли нинішня влада отримує незначну підтримку громадян на виборах, це свідчить про кризу легітимності. Слід зазначити ще одну деталь: у країнах, де немає стабільної демократії, вибори часто не можуть забезпечити довгострокову легітимність влади, і тому вона швидко втрачає довіру та підтримку населення.

5. Демократичні вибори сприяють зняттю соціальної напруги та досягненню суспільного консенсусу, оскільки є способом вирішення протиріч і конфліктів. Через вибори артикуються інтереси виборців і узгоджуються різні (часто протилежні) позиції. Результати виборів розставляють все на свої місця і показують, які соціальні групи мають право претендувати на роль правителів. Тому вибори є своєрідним стабілізатором політичної системи.

6. Вибори дозволяють громадянам періодично контролювати діяльність влади. Якщо влада діє всупереч суспільним і груповим інтересам, виборці можуть «покарати» владу, віддавши перевагу виборам іншим політичним силам. Це змушує владу діяти в інтересах людей, а не зловживати службовим становищем. Крім того, контрольна функція виборів полягає ще й у тому, що

шляхом виборів формується представницький орган, який здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади.

7. Інститут виборів є своєрідним фільтром, який перешкоджає приходу до влади непопулярних, некомпетентних політиків, сприяє підвищенню рівня ефективності державного управління. Проте ефективність цієї функції значною мірою залежить від рівня політичної свідомості та культури електорату, адже під час виборчої кампанії кандидати та партії можуть використовувати маніпулятивні виборчі технології, нав'язувати свою позицію громадянам, поширювати неправдиву інформацію. За цих умов лише компетентний виборець може здійснити раціональне волевиявлення під час голосування.

8. Вибори виконують просвітницьку функцію, оскільки політичні сили, беручи участь у виборах, поширюють свою програму, доносять її зміст і важливість до виборців, пропагують і поширюють певну ідеологію та систему цінностей, пропонують варіанти вирішення суспільно значущих завдань і проблем, сприяючи тим самим зростання рівня політико-правової свідомості та культури громадян

9. Вибори сприяють делегуванню інтересів різних соціальних груп. Кандидати та партії є представниками різних соціальних груп, вони мають свою соціальну базу, електорат, який готовий віддати свої голоси на їхню підтримку, вимагаючи делегування своїх інтересів в ешелонах влади. З огляду на це одним із важливих завдань виборчої системи є адекватне відтворення в представницькому органі існуючої соціальної структури суспільства.

10. Через вибори відбувається процес рекрутування еліти. Саме завдяки виборам громадяни мають можливість оновлювати склад політичної еліти, обирати тих, кого вважають гідними здійснювати владу. Важливим аспектом реалізації цієї функції є наявність реального вибору серед осіб, які претендують на виборні посади. Важливо, щоб громадяни мали можливість вибирати серед найкращих представників еліти, а не обирати, як показують вітчизняні виборчі кампанії, «менше з двох зол».

11. У результаті виборів громадяни визначають напрям суспільного розвитку на певний період. Здійснюючи акт волевиявлення, народ формує представницький орган влади, визначає конфігурацію сил у ньому, опосередковано впливає на формування виконавчої влади, встановлює правила взаємовідносин між владою та опозицією.

Підсумовуючи аналіз ролі виборів у суспільному житті, доцільно відзначити одну важливу деталь. Функції виборів можуть змінюватися та працювати по-різному в різних політичних реаліях. Зокрема, у недемократичних країнах вони можуть бути ширмою для прикриття діяльності влади, в демократичних країнах вони можуть бути атрибутом демократії. У країнах зі стабільною демократією функції виборів розкриваються повною мірою, у перехідних суспільствах вони можуть функціонувати фрагментарно і тимчасово. В однорідних суспільствах вибори стимулюватимуть політичну конкуренцію, в гетерогенних – функцію репрезентації та стабілізації системи. При цьому на здійснення виборчих функцій впливатимуть форма правління, державно-територіальний устрій, тип партійної та виборчої систем. Звичайно, демократичні вибори в сучасних умовах хоч і не є достатньою, але неодмінною умовою функціонування демократії. В Україні, яка перебуває на шляху трансформації політичного режиму в напрямку впровадження демократії, демократичні вибори відіграють ключову роль як каталізатор демократичних змін.

Отже, можна констатувати, що вибори «є однією з найпоширеніших форм участі громадян у суспільно-політичному житті держави та громади. Завдяки виборам громадяни впливають на процес сукупності інтересів і визначення політичного курсу держави та інтересів суспільства. За результатами виборів оновлюється склад правлячої еліти, формується опозиція. Це дозволяє розглядати вибори як фундаментальний інститут контролю над інститутами влади. Вибори виконують функцію легітимізації та стабілізації політичної системи, спосіб вирішення соціальних конфліктів і протиріч».

1.2. Типи виборчих систем, їх характеристика

Виборча система — система суспільних відносин, пов'язаних з організацією та проведенням виборів з метою формування представницьких органів державної влади. Виборча система – це багатогранне правове явище з багатьма складовими, оскільки вибори, як зазначав німецький державний діяч Г. Майєр, є наймасовішим процесом, оскільки він знає право.

Завдяки інституту виборчої системи громадяни реалізують свої політичні права, оскільки мають реальну можливість обирати своїх представників до органів державної влади та місцевого самоврядування для здійснення державної влади в інтересах Українського народу.

Сьогодні в Україні існує три основні типи виборчих систем, відомих науці конституційного права та світовій практиці проведення виборів – мажоритарна, пропорційна та змішана.

Вибір правильної виборчої системи має важливе значення для ефективності виборчого процесу. Однак це питання є досить дискусійним як у наукових, так і в політичних колах.

Мажоритарна виборча система (від фр. *majorite* — більшість) — вид виборчої системи, заснований на голосуванні за кандидата у виборчому окрузі та визнанні його обраним за більшістю набраних ним голосів.

Мажоритарна виборча система (лат. *majorite* — більшість) — система визначення результатів виборів, завдяки якій лише кандидати, які отримали встановлену за законом подано більшість голосів, а всі інші кандидати вважаються необраними. Тут основним суб'єктом виборів є особа (кандидат) [9, с. 58].

Мажоритарна система буває трьох видів:

- 1) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- 2) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- 3) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості.

Мажоритарна виборча система абсолютної більшості полягає в тому, що для обрання кандидата необхідно набрати більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, тобто 50% плюс 1 голос.

Мажоритарна виборча система відносної більшості (або простої більшості) полягає в тому, що обраним вважається кандидат, який набрав більше голосів (хоча б один голос) порівняно з іншими кандидатами.

Мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості означає. Обраним вважається кандидат (список кандидатів), який набрав кваліфіковану більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Кваліфікована більшість може становити 2/3, 3/4 голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Пропорційна виборча система має місце лише тоді, коли депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно кількості голосів, отриманих кожною з них у межах округу. Голосування за цією системою завжди передбачає багатомандатні виборчі округи. Підрахунок голосів виборців здійснюється в багатомандатному виборчому окрузі. Обраними вважаються кандидати від політичних партій (їх виборчих блоків), які перевищили виборчу квоту пропорційно до набраних відсотків.

Види пропорційної виборчої системи:

- 1) від жестів зі списками;
- 2) з преференціями;
- 3) з напівжорсткими списками.

Пропорційна виборча система з жорсткими списками означає, що виборець голосує за список обраної ним партії в цілому. Зазвичай у виборчому бюлетені вказується лише назва партії, її символіка (емблема), лідер партії та його найближче партійне оточення, які є «обличчям партії» [10, с. 151].

Пропорційна виборча система з напівжорсткими списками дає виборцю право не лише голосувати за партію. Але й внести до бюлетеня нове прізвище представника цієї політичної сили. Система з напівжорсткими списками має як позитивні (розширення сфери волевиявлення виборців, реальний вплив на формування якісного складу парламенту), так і негативні (ускладнений

підрахунок голосів, виборець повинен орієнтуватися, хто член певної політичної партії).

Змішана виборча система — це поєднання пропорційної та мажоритарної виборчих систем. Існування цієї системи опосередковується недосконалістю будь-якої з перерахованих вище виборчих систем. Відомо декілька підвидів змішаної виборчої системи. В одних випадках пріоритетною є мажоритарна система виборів, в інших – пропорційна, в третіх – збалансована, у четвертих – для виборів різних органів влади використовуються різні типи систем [11, с. 179].

Правовою основою застосування змішаної виборчої системи в Україні сьогодні є, перш за все, Виборчий кодекс України .

Отже, під виборчою системою розуміється спосіб організації та проведення виборів, закріплений у правових нормах; порядок, згідно з яким рішення виборців перетворюються на повноваження уряду.

Сьогодні багато вчених і політиків, спираючись на аналіз виборчої практики України, апелюють до необхідності зміни виборчої системи, однак не даючи чіткої та однозначної відповіді на питання, навіщо і яка саме модель виборчої системи потреби нашої держави.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Особливості виборчої системи щодо обрання Президента України

Відповідно до ст. 74 Виборчого кодексу України «Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого

виборчого права шляхом таємного голосування за мажоритарною системою абсолютної більшості». [12]

Строк повноважень Президента України визначається Конституцією.

Відповідно до ст. 75 Виборчого кодексу України «президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх десяти років перед днем виборів.» [12]

«Проживання в Україні означає:

- 1) проживання на території в межах державного кордону України;
- 2) перебування на судні, яке ходить під Державним Прапором України;
- 3) перебування в установленому законодавством порядку громадян України у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах;
- 4) перебування на українській комерційній станції в Україні;
- 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України.»

Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а час перебування за межами України кожного річного періоду протягом останніх десяти років до дня голосування на відповідних виборах не перевищувало 183 днів. Не є порушенням обов'язку проживання в Україні виїзд особи за кордон у відрядження, на навчання, на відпочинок, на лікування за рекомендацією відповідного лікувального закладу».

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше двох строків підряд. Не може бути висунуто кандидатом на цю посаду особа, яка двічі підряд обиралася на пост Президента України.

«Не може бути висунута кандидатом на пост Президента України на позачергових виборах, призначених у зв'язку з припиненням повноважень, особа, повноваження якої як Президента України припинено достроково відповідно до Конституції України».

Відповідно до ст.76 Виборчого кодексу України вибори Президента України можуть бути черговими, позачерговими та повторними [12] .

Чергові вибори Президента України проводяться у зв'язку із закінченням конституційного строку повноважень Президента України.

Позачергові вибори Президента України проводяться у зв'язку з прийняттям відповідної постанови Верховної Ради.

Повторні вибори Президента України проводяться у випадках:

1) якщо до бюлетеня для голосування було включено не більше двох кандидатів на пост Президента України і жоден з них не був обраний;

2) якщо після закінчення строку реєстрації кандидатів на пост Президента України не зареєстровано жодного кандидата;

3) якщо до дня виборів або до дня повторного голосування всі кандидати на пост Президента України, включені до виборчого бюлетеня, зняли свої кандидатури;

4) визнання виборів Президента України недійсними;

5) якщо особа після обрання не отримала мандата в порядку та строки, встановлені Конституцією України та Кодексом [12] .

Відповідно до ст. 77 Виборчого кодексу України вибори Президента України призначаються Верховною Радою України шляхом прийняття відповідної постанови [12].

Відповідно до ст.78 Виборчого кодексу України чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України [12].

Верховна Рада України призначає чергові вибори Президента України не пізніше як за сто днів до дня виборів. Верховна Рада забезпечує опублікування в засобах масової інформації рішення про призначення чергових виборів Президента України.

Виборчий процес чергових виборів Президента України починається за 90 днів до дня голосування. Центральна виборча комісія не пізніше як за дев'яносто

один день до дня голосування оголошує своїм рішенням про початок виборчого процесу.

Позачергові вибори Президента України проводяться в останню неділю дев'яностоденного строку з дня їх призначення Верховною Радою України.

Виборчий процес з позачергових виборів Президента України починається з дня, наступного за днем, зазначеним у частині четвертій цієї статті.

Повторні вибори Президента України проводяться в останню неділю дев'яностоденного строку з дня прийняття постанови Верховної Ради України про призначення повторних виборів [12] .

Постанова Верховної Ради України про призначення повторних виборів приймається не пізніше як на п'ятнадцятий день з дня внесення відповідної пропозиції Центральної виборчої комісії до Верховної Ради України.

Виборчий процес повторних виборів Президента України починається наступного дня після офіційного оприлюднення постанови Верховної Ради про їх призначення.

Відповідно до ст.79 Виборчого кодексу України виборчий процес включає такі стадії:

- 1) висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України;
- 2) утворення окружних і дільничних виборчих комісій;
- 3) проведення передвиборної агітації;
- 4) утворення спеціальних виборчих дільниць, що діють на тимчасовій основі;
- 5) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;
- 6) голосування в день виборів Президента України;
- 7) підрахунок голосів, встановлення результатів голосування та підсумків голосування в день виборів Президента України та їх офіційне оголошення [12].

У разі необхідності виборчий процес може включати такі етапи:

- 1) повторне голосування;

2) підрахунок голосів, встановлення результатів повторного голосування та результатів повторного голосування Президента України та їх офіційне оголошення [12] .

Виборчий процес закінчується через п'ятнадцять днів з дня офіційного оголошення Центральною виборчою комісією результатів виборів Президента України або в день офіційного опублікування подання Центральної виборчої комісії до Верховної Ради України призначення повторних виборів Президента України.

Повноваження окружних і дільничних виборчих комісій можуть тривати після завершення виборчого процесу.

Відповідно до ст.80 Виборчого кодексу України вибори Президента України проводяться у загальнодержавному окрузі.

Для підготовки, організації та проведення виборів Президента України використовуються територіальні виборчі округи, що утворюються Центральною виборчою комісією на постійній основі відповідно до цього Кодексу.

Відповідно до ст.81 Виборчого кодексу України для підготовки, організації і проведення голосування та підрахунку голосів виборців на виборах Президента України створюються звичайні, спеціальні та закордонні виборчі дільниці, що утворюються постійно, а також спеціальні дільниці, які утворені на тимчасовій основі відповідно до цього Кодексу (далі - виборчі дільниці) [12].

Відповідно до ст.82 Виборчого кодексу України Центральна виборча комісія не пізніше як на п'ятий день виборчого процесу забезпечує оприлюднення на своєму офіційному веб-сайті списку відповідних виборчих дільниць, утворених на постійній основі, із зазначенням територіальних виборчих округів до до яких дільниць належать та номери дільниць[12] .

Окружна виборча комісія оприлюднює свої рішення про утворення тимчасово утворених спеціальних виборчих дільниць із зазначенням номерів виборчих дільниць, їх меж або установи (установи), в яких вони утворені, адреси відповідних дільничних виборчих комісій та приміщення для голосування. Таке

рішення оприлюднюється в установленому комісією порядку не пізніш як на п'ятий день після його прийняття [12] .

Центральна виборча комісія забезпечує оприлюднення рішення про утворення спеціальної виборчої дільниці у виняткових випадках на її офіційному веб-сайті не пізніш як на п'ятий день з дня прийняття цього рішення.

Закордонні дипломатичні установи України в державах, де утворено закордонні виборчі дільниці, не пізніше п'ятого дня виборчого процесу забезпечують оприлюднення списку закордонних виборчих дільниць із зазначенням номерів цих виборчих дільниць, опису їх меж або місцезнаходження військових частин (формувань), у яких вони формуються, звертається до відповідних дільничних виборчих комісій та приміщень для голосування на їх офіційних веб-сайтах або в інший спосіб, доступний для громадян України, які проживають або знаходяться на території відповідної іноземної держави, а Міністерство закордонних справ України опублікує таку інформацію про всі закордонні виборчі дільниці на своєму офіційному веб-сайті [12].

Відповідно до ст.83 Виборчого кодексу України вибори Президента України організують і проводять:

- 1) Центральна виборча комісія;
- 2) окружні виборчі комісії;
- 3) дільничні виборчі комісії [12] .

Відповідно до ст. 84 Виборчого кодексу України окружна виборча комісія утворюється Центральною виборчою комісією не пізніш як за сорок днів до дня виборів у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості не менше дванадцяти осіб.

Подання щодо кандидатів до складу окружних виборчих комісій (одна особа від виборчої комісії від одного кандидата) вносять кандидати на пост Президента України, зареєстровані у Центральній виборчій комісії. Подання щодо кандидатів до складу окружних виборчих комісій подаються до Центральної виборчої комісії на паперових та електронних носіях за формою,

затвердженою Центральною виборчою комісією, не пізніш як за сорок п'ять днів до дня виборів за підписом кандидата на пост Президента України або його уповноважений представник у Центральній виборчій комісії. Подання щодо кандидатів до складу окружних виборчих комісій можуть вноситися до Центральної виборчої комісії за допомогою електронних сервісів у порядку, визначеному Центральною виборчою комісією. [12]

Технічні характеристики та неточності в поданні не є підставою для відхилення кандидатів.

Кожен суб'єкт, який подав кандидатури до складу окружних виборчих комісій, має право на пропорційну частку кожної категорії керівних посад в окружних виборчих комісіях з урахуванням положень частини першої цієї статті. Частка керівних посад кожного суб'єкта, який подає кандидатури до складу окружних виборчих комісій у межах національного округу, визначається відповідно до кількості кандидатів, включених від цього суб'єкта до складу окружних виборчих комісій, по відношенню до загальної кількості осіб, включених до складу окружних виборчих комісій. Особа, включена до складу окружної виборчої комісії за поданням голови Центральної виборчої комісії, не може бути призначена на керівну посаду у виборчій комісії, крім випадків, коли до відповідної виборчої комісії не надійшло або надійшло недостатньо пропозицій кандидатів посаду Президента України. Розподіл керівних посад між суб'єктами представництва в межах визначених відповідно до цієї частини часток визначається Центральною виборчою комісією. При цьому зберігається приблизна рівномірність територіального розподілу посад, які отримують представники кожного суб'єкта представництва [12] .

Відповідно до ст.85 Виборчого кодексу України дільнична виборча комісія утворюється відповідною окружною виборчою комісією не пізніш як за вісімнадцять днів до дня виборів у складі голови, заступника голови, секретаря та інших членів комісії у кількості не менше дев'яти осіб [12].

На виборчих дільницях, де кількість виборців не перевищує п'ятдесяти осіб, може бути утворена дільнична виборча комісія у складі голови, секретаря та двох-чотирьох членів комісії.

Кандидати на пост Президента України мають право подавати кандидатури до складу дільничних виборчих комісій (по одній особі у виборчій комісії від одного кандидата). Подання про кандидатів до складу дільничних виборчих комісій подаються до окружної виборчої комісії на паперових та електронних носіях за формою, затвердженою Центральною виборчою комісією, не пізніш як за двадцять три дні до дня виборів за підписом уповноваженої особи кандидата на посаду Президента України у загальнодержавному або відповідному територіальному окрузі [12].

Подання кандидатів до складу дільничних виборчих комісій здійснюється за допомогою електронних сервісів у порядку, визначеному Центральною виборчою комісією.

Дільнична виборча комісія спеціальної виборчої дільниці, утвореної на судні, яке в день виборів перебуває під Державним Прапором України, на полярній станції України, утворюється окружною виборчою комісією за місцем реєстрації судна, полярної станції за пропозицією капітана судна, начальника станції, яка може бути направлена технічними засобами зв'язку у строк, установлений частиною другою цієї статті.

Дільнична виборча комісія закордонної виборчої дільниці утворюється Центральною виборчою комісією за поданням суб'єктів, визначених частиною другою статті 84 Кодексу, за їх наявності та в особі Міністерства закордонних справ України. Подання Міністерства закордонних справ України вноситься не пізніш як за двадцять один день до дня голосування. Кожен суб'єкт висунування, визначений частиною другою статті 84 Кодексу, має право подати по одній кандидатурі до складу кожної дільничної виборчої комісії закордонної виборчої дільниці [12].

Відповідно до ст.86 Виборчого кодексу України повноваження Центральної виборчої комісії щодо організації підготовки та проведення виборів

Президента України визначаються Кодексом, Законом України «Про Центральну виборчу комісію» та іншими законами [12].

Центральна виборча комісія, крім повноважень, визначених Законом "Про Центральну виборчу комісію" [13] :

1) скликає у разі необхідності з власної ініціативи засідання виборчої комісії нижчого рівня;

2) контролює використання виборчими комісіями, регіональними та територіальними відділеннями Центральної виборчої комісії коштів державного бюджету із залученням до проведення перевірок працівників відповідних державних органів;

3) встановлює норми та перелік необхідного обладнання, інвентарю, вимоги до такого обладнання та порядок його зберігання, вимоги до приміщень для голосування, а також перелік послуг, що надаються виборчим комісіям;

4) зупиняє рух коштів на рахунках виборчих комісій, регіональних та територіальних представництв Центральної виборчої комісії, відкритих у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, бюджету. виконання у строки, встановлені законом;

5) реєструє кандидатів на пост Президента України, уповноважених осіб кандидатів у Центральній виборчій комісії, довірених осіб кандидатів на пост Президента України;

6) забезпечує виготовлення та розміщення на загальнодержавних телерадіомовних каналах інформаційних програм для виборців, що роз'яснюють основи та порядок проведення виборів, їх роль у житті суспільства і держави, порядок голосування, права та обов'язки виборців, механізми контроль за додержанням законодавства про вибори Президента України;

7) вирішує відповідно до цього Кодексу та законів України питання про використання засобів масової інформації для передвиборної агітації;

8) затверджує текст і форму інформаційних плакатів, а також плакатів із роз'ясненням порядку голосування та відповідальності за порушення

законодавства про вибори Президента України, забезпечує виготовлення відповідних плакатів та передачу їх окружним виборчим комісіям;

9) безпосередньо та через свої регіональні та територіальні представництва здійснює контроль за надходженням і використанням коштів виборчих фондів кандидатів;

10) затверджує форму, колір і текст виборчого бюлетеня, забезпечує централізоване виготовлення виборчих бюлетенів встановленого зразка, бланків протоколів дільничних виборчих комісій про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, іншої виборчої документації, забезпечує їх облік та передати окружним виборчим комісіям;

11) встановлює форми виборчих документів, затверджує зразки печаток і вивісок виборчих комісій, забезпечує виготовлення печаток окружних, дільничних виборчих комісій, штампів «Вибув» та передачу їх окружним виборчим комісіям, визначає порядок зберігання та передачі виборчих комісій. виборчі документи до відповідних державних архівних установ;

12) акредитує офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій;

13) дає дозвіл громадським організаціям мати офіційних спостерігачів під час виборів Президента України;

14) реєструє офіційних спостерігачів від кандидатів на пост Президента України, партій - суб'єктів виборчого процесу, громадських організацій у закордонному окрузі, а також офіційних спостерігачів від громадських організацій у національному окрузі;

15) передає представнику Міністерства закордонних справ України виборчі бюлетені, бланки іншої документації, печатки, штампи для передачі їх дільничним виборчим комісіям закордонних виборчих дільниць;

16) розглядає заяви і скарги в порядку, встановленому цим Кодексом та Законом України «Про Центральну виборчу комісію»;

17) встановлює підсумки голосування та складає протокол про підсумки голосування в межах закордонного округу;

18) здійснює повноваження відповідної окружної виборчої комісії у разі неотримання протоколу окружної виборчої комісії про підсумки голосування в територіальному виборчому окрузі у строки, визначені цим Кодексом, а також у разі бездіяльності окружної виборчої комісії;

19) у тримісячний строк з дня офіційного оприлюднення результатів виборів надсилає Рахунковій палаті звіт про використання коштів державного бюджету, виділених на підготовку та проведення виборів Президента України;

20) здійснює інші повноваження відповідно до Кодексу та законів України.

Відповідно до ст. 87 Виборчого кодексу України, окружна виборча комісія [12] :

1) здійснює контроль за додержанням законодавства про вибори Президента України;

2) утворює спеціальні виборчі дільниці у випадках, визначених цим Кодексом;

3) утворює дільничні виборчі комісії;

4) спрямовує діяльність дільничних виборчих комісій;

5) скликає у разі потреби за власною ініціативою засідання дільничної виборчої комісії;

6) надає правову, організаційну, методичну та технічну допомогу дільничним виборчим комісіям, організовує навчання їх членів з питань організації виборчого процесу;

7) здійснює фінансове та матеріально-технічне забезпечення дільничних виборчих комісій відповідного територіального округу;

8) контролює надання списків виборців для загального відома;

9) сприяє разом з відповідними органами виконавчої влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування організації зустрічей кандидатів на пост Президента України з виборцями;

10) забезпечує передачу дільничним виборчим комісіям після їх утворення отриманих від Центральної виборчої комісії виборчих бюлетенів встановленої форми, інформаційних плакатів, плакатів із роз'ясненням порядку голосування

та відповідальності за порушення законодавства про вибори Президента України. Комісія, а також виготовлення та видача інших форм документації відповідно до Кодексу;

11) встановлює підсумки голосування по територіальному виборчому округу, складає протокол про підсумки голосування та надсилає його до Центральної виборчої комісії;

12) визнає голосування на виборчій дільниці недійсним у випадках, передбачених Кодексом;

13) забезпечує проведення повторного голосування відповідно до рішення Центральної виборчої комісії про призначення повторного голосування на виборах Президента України, а також проведення повторних виборів відповідно до Кодексу;

14) реєструє офіційних спостерігачів від кандидатів на пост Президента України, партій - суб'єктів виборчого процесу, громадських організацій у відповідному територіальному окрузі;

15) забезпечує передачу дільничним виборчим комісіям після їх утворення отриманих від Центральної виборчої комісії печаток цих комісій та штампів дільничних виборчих комісій «Вилучено»;

16) розглядає в межах своїх повноважень звернення, заяви і скарги щодо організації та проведення виборів у межах територіального округу, а також звернення, заяви і скарги на рішення, дії чи бездіяльність дільничних виборчих комісій та/або їх членів та приймає рішення щодо них;

17) заслуховує інформацію дільничних виборчих комісій, місцевих правоохоронних органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування з питань підготовки та проведення виборів Президента України;

18) забезпечує передачу виборчої та іншої документації на зберігання до відповідної державної архівної установи в порядку, встановленому Центральною виборчою комісією, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи;

18-1) узагальнює інформацію про подані до окружних та дільничних виборчих комісій заяви і скарги щодо процесу виборів Президента України, а також результати їх розгляду, розміщує цю інформацію на стенді офіційних матеріалів комісії з питань голосування. загальну інформацію та подає її в установленому порядку Центральній виборчій комісії для розміщення на офіційному веб-сайті;

19) здійснює інші повноваження відповідно до цього Кодексу та законів України.

Повноваження окружної виборчої комісії, визначені пунктами 6, 7, 10, 15, 18 цієї частини, можуть здійснювати територіальні представництва Центральної виборчої комісії у разі їх утворення [13].

Повноваження окружної виборчої комісії починаються з моменту складення присяги не менш як двома третинами її складу, визначеного при її утворенні, на її першому засіданні, яке проводиться не пізніш як на другий день після дня прийняття рішення, його формування здійснює і скликає його голова.

Повноваження окружної виборчої комісії припиняються через п'ятнадцять днів з дня офіційного оголошення Центральною виборчою комісією результатів виборів Президента України в порядку, встановленому цим Кодексом.

Відповідно до ст. 88 Виборчого кодексу України, дільнична виборча комісія:

1) здійснює контроль за додержанням і однаковим застосуванням законодавства про вибори Президента України;

2) отримує від органу ведення Державного реєстру виборців або Міністерства закордонних справ України список виборців, складає список виборців у випадках, передбачених цим Кодексом, надає його для загального відома, а у випадках, передбачених цим Кодексом. цього Кодексу, вносить зміни до нього;

3) створює умови для ознайомлення виборців з інформацією про всіх кандидатів на пост Президента України, їх передвиборчими програмами, а також

з рішеннями Центральної виборчої комісії, відповідної окружної виборчої комісії, власними рішеннями та повідомленнями. ;

4) вручати або завчасно надсилати виборцям іменні запрошення, отримані від органу ведення Державного реєстру виборців, із зазначенням дати виборів, адреси приміщення для голосування, часу початку та закінчення голосування;

5) забезпечує підготовку приміщення для голосування та виборчих скриньок;

6) вносить зміни до виборчого бюлетеня за рішенням Центральної виборчої комісії у випадках, передбачених цим Кодексом;

7) організовує голосування на виборчій дільниці;

8) проводить підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, складає протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці та надсилає його до відповідної окружної виборчої комісії;

9) визнає голосування на виборчій дільниці недійсним у випадках, передбачених Кодексом;

10) розглядає звернення, заяви та скарги з питань внесення змін до списку виборців, організації та проведення голосування та підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці та в межах своїх повноважень приймає по них рішення;

11) узагальнює інформацію про подані до дільничної виборчої комісії звернення щодо процесу виборів Президента України, а також результати їх розгляду, розміщує цю інформацію на стенді офіційних матеріалів комісії для загального ознайомлення та надає її окружній виборчій комісії для узагальнення та передачі до Центральної виборчої комісії для розміщення на офіційному веб-сайті;

12) здійснює інші повноваження відповідно до цього Кодексу та законів України [12] .

Повноваження дільничної виборчої комісії починаються з моменту складення присяги більшістю її складу, визначеного при її утворенні, на засіданні комісії, яке проводиться не пізніше другого дня з дня прийняття рішення про її утворення. складається і скликається його головою.

Повноваження дільничної виборчої комісії припиняються через п'ять днів з дня офіційного оголошення Центральною виборчою комісією результатів виборів Президента України.

Дільнична виборча комісія припиняє свою діяльність одночасно з припиненням її повноважень.

Відповідно до ст.89 Виборчого кодексу України повноваження всього складу окружної, дільничної виборчої комісії можуть бути достроково припинені виборчою комісією, що її утворила, з власної ініціативи або на підставі рішення суду у разі систематичного порушення або одноразове грубе порушення комісією Конституції України, цього Кодексу та законів України, невиконання рішення виборчої комісії вищого рівня. Дострокове припинення повноважень усього складу виборчої комісії не є ліквідацією цієї комісії [12].

Повноваження члена окружної, дільничної виборчої комісії припиняються одночасно з припиненням повноважень відповідної виборчої комісії.

Повноваження члена окружної, дільничної виборчої комісії припиняються достроково виборчою комісією, що її утворила, у зв'язку з:

1) особиста заява про складення повноважень члена комісії. Така заява подається суб'єкту подання кандидатури члена-кореспондента комісії для переведення до відповідної виборчої комісії або для внесення пропозиції щодо заміни члена виборчої комісії;

2) внесення пропозиції про заміну члена виборчої комісії суб'єктом, за пропозицією якого кандидатуру такого члена включено до складу виборчої комісії;

3) припинення ним громадянства України;

4) прийняття рішення про скасування реєстрації кандидата на пост Президента України, за пропозицією якого кандидатуру такого члена включено до складу відповідної виборчої комісії;

5) виїзд на період включно до дня голосування за межі України або держави, на території якої утворено закордонну виборчу дільницю, що призводить до неможливості виконання обов'язків члена комісії;

б) реєстрація кандидатом на пост Президента України, а також кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у депутати місцевої ради або кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, якщо такі вибори проводяться одночасно з виборами Президента України;

7) реєстрація представника кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії, довіреної особи кандидата на пост Президента України, а також довіреної особи кандидата у депутати місцевого ради або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, представника, уповноваженої особи місцевої організації партії, уповноваженої особи суб'єкта процесу референдуму, представника ініціативної групи у Центральній виборчій комісії, офіційний спостерігач, якщо процес таких виборів чи референдуму проводиться одночасно з виборами Президента України;

8) систематичне або одноразове грубе порушення законодавства України про вибори, встановлене рішенням суду або рішенням виборчої комісії вищого рівня, дворазова і більше неявки на засідання виборчої комісії без поважних причин або неявка на засідання виборчої комісії в день голосування, ухилення від виконання обов'язків у комісії без поважних причин;

9) обвинувальним вироком суду за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення;

10) його входження до складу іншої виборчої комісії будь-якого рівня, що здійснює підготовку та проведення виборів Президента України, а також виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, якщо такі вибори проводяться одночасно з виборами Президента України;

11) визнання його недієздатним або безвісно відсутнім;

12) його смерті або оголошення його померлим;

13) відмова від складання присяги члена виборчої комісії;

14) порушення присяги члена виборчої комісії, що виявилось в систематичному невиконанні покладених на нього обов'язків, засвідчене не

менш як двома рішеннями з цього приводу виборчої комісії, до складу якої він входить;

15) виявлення обставин, що позбавляють особу права входити до складу виборчої комісії [12] .

Про дострокове припинення повноважень у зв'язку з відмовою від прийняття присяги члена комісії від прийняття рішення про зміни у складі відповідної виборчої комісії невідкладно повідомляється Центральна виборча комісія або відповідна окружна виборча комісія.

Виборча комісія, яка достроково припинила повноваження всього складу виборчої комісії, не пізніш як наступного дня повідомляє про це суб'єктів, за пропозицією яких до складу комісії включено осіб, повноваження яких достроково припинено. Такі суб'єкти мають право не пізніше наступного дня з дня отримання такого повідомлення внести до відповідної виборчої комісії пропозиції щодо нових кандидатів.

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Обрання однієї особи більше ніж на два строки не допускається. Обрання на третій і четвертий терміни можливі, але тільки після перерви. Це є певною гарантією від узурпації влади, засобом забезпечення періодичної зміни глави держави, стимулює приплив свіжих ідей і нових державних діячів.

Всенародні вибори Президента України характерні для держав із напівпрезидентською формою правління. Такий порядок формування глави держави робить його досить автономною фігурою на політичній арені, надаючи йому необхідну неупередженість і незалежність від парламенту. Проте всенародне обрання не дає достатніх підстав вважати Президента України представницьким органом. Адже представницький мандат передбачає не лише обрання безпосередньо населенням, а й колегіальний характер органу, до якого обирається кандидат. Верховна Рада України є представницьким органом не лише з огляду на порядок її формування, а й тому, що до неї входять представники різних соціальних груп і політичних сил. Президент не може

виступати від імені всього українського народу хоча б тому, що він не може одночасно представляти позиції різних соціальних груп і політичних сил. Крім того, виступати перед єдиним органом, яким є глава держави, від імені всього народу означало б виступати від імені тих, хто голосував проти цього кандидата на виборах і не згоден з його політичною програмою [12] .

Саме в цьому полягає глибока діалектика чинної Конституції України: Верховна Рада має право виступати від імені всього Українського народу, але не може виступати від імені всієї держави; Президент України, навпаки, має право виступати від імені держави, але не може говорити від імені народу [14] .

Вибори Президента України проводяться на основі Конституції та Виборчого кодексу України.

Право обирати Президента мають громадяни України, які досягли 18 років. Участь у виборах є добровільною, кожен виборець має лише один голос. Від виборів не допускаються лише особи, визнані судом недієздатними.

Таким чином ми можемо зробити висновок, що вибори президента України – це демократичний спосіб формування, періодичної або позачергової зміни президента.

2.2. Особливості виборчої системи щодо обрання народних депутатів України

На даному етапі розвитку суспільства вибори народних депутатів України є найпоширенішою формою прямої демократії і, на відміну від інших форм, постійно і періодично використовуються в більшості країн світу. У світовій практиці шляхом виборів формуються як державні інститути (парламенти, посади глав держав, інколи уряди, судові органи), так і представницькі органи місцевого самоврядування [15, с. 177].

Зазначаємо, що готовність населення до виборів народних депутатів України є ознакою його демократичності та здатності мирним шляхом

вирішувати нагальні та гострі питання суспільства. Вибори – це своєрідний політичний ринок, де кандидати пропонують виборцям свої програми та обіцянки в обмін на посади. Вибори є невід'ємною частиною сучасного політичного процесу в державному управлінні, оскільки вони багато в чому визначають особливості форми правління, специфіку політичної системи, структуру політичних партій і повноту консультування інтересів народу.

З цього випливає, що вибори народних депутатів України є засобом зміни правлячих еліт через волевиявлення громадян. Вони дають змогу виявити співвідношення політичних сил у державі, які є формою контролю над елітою.

Слід зазначити, що вибори народних депутатів України – це не лише пряме голосування, а й широкий спектр заходів та процедур формування органів влади в державі. Основні з них:

- призначення виборів народних депутатів України та визначення дати їх проведення;
- визначення меж виборчих округів і виборчих дільниць;
- утворення виборчих комісій;
- складання списків виборців;
- висування та реєстрація кандидатів у народні депутати;
- проведення передвиборної агітації;
- голосування, підрахунок голосів;
- оприлюднення результатів голосування на виборах народних депутатів України;
- проведення у разі необхідності повторного голосування або повторних виборів.

Отже, вибори народних депутатів України символізують не лише виявлення думки населення, а й залучення мас до процесу управління державою. Вони є засобом політичної соціалізації населення, забезпечують легітимність і правове обґрунтування політики, яку проводять представники влади, що перемогла на виборах. Вибори відіграють роль своєрідного регулятора в

суспільстві, оскільки таким чином можна демократично змінювати владні структури [16 , с. 153].

Враховуючи зазначені особливості, основними ознаками демократичних виборів народних депутатів України є:

1. Конкурентоспроможність – наявність опозиції, яка має вільний доступ до виборців та ЗМІ.
2. Альтернативний – народ обирає з кількох кандидатів (партій) з різними поглядами на розвиток країни.
3. Законність – влада та опозиція суворо дотримуються встановлених законом «правил гри».
4. Періодичність – не довічне, а термінове обрання урядовців, що є важливим елементом системи стримувань і противаг.
5. Остаточність – представники, обрані народом, не повинні бути виконавцями волі будь-кого, крім суверенного народу [17 , с. 301].

Варто зазначити, що з юридичної точки зору термін вибори означає процедуру утворення державного органу, представницького органу місцевого самоврядування або надання повноважень посадовій особі, що здійснюється шляхом голосування уповноважених осіб, за умови що двоє можуть претендувати на кожен мандат, представлений таким чином. і більше кандидат [18, с. 187].

Соціальне призначення виборів народних депутатів відображається в їх функціях. Давайте розглянемо найважливіші функції виборів у демократичних системах.

1. Вибори народних депутатів України є основною формою вияву повновладдя народу, його ролі як джерела влади. Через вибори забезпечується участь громадян у формуванні органів представницької, законодавчої, виконавчої та судової влади, оскільки саме в результаті виборів влада передається обраним народом кандидатам. Для більшості громадян вибори є єдиною формою реальної участі в політиці.

2. У зв'язку з цим у демократичному суспільстві вибори народних депутатів України є одним із найважливіших інститутів легітимізації існуючої політичної системи та політичного режиму. Сам факт участі громадян у виборах, як правило, означає їх підтримку певного типу політичної системи, політичного режиму, правил формування органів влади, незалежно від ставлення населення до конкретних посадових осіб, органів влади та влади. партії.

3. Вибори народних депутатів України є найважливішим каналом представництва інтересів різних соціальних груп в органах влади. У період виборів створюються максимально сприятливі можливості для реалізації громадянами своїх інтересів та включення партій, рухів та окремих депутатів до передвиборчих програм. У цей період виборча кампанія активізує процес усвідомлення громадянами своїх інтересів, а кандидати в депутати, намагаючись отримати масову підтримку населення, стають особливо сприйнятливими до запитів і побажань виборців. І хоча депутати часто забувають про свої обіцянки після перемоги на виборах, у розвинутих демократіях депутати все ще зосереджуються на потребах своїх виборців та своїх зобов'язаннях. Таким чином, за результатами виборів соціальні інтереси населення отримують своє консульство в органах влади.

4. Вибори народних депутатів України є способом зміни політичних еліт, передачі влади від однієї особи до іншої мирним демократичним шляхом через волевиявлення народу. У результаті виборів оновлюється склад правлячої політичної та опозиційної еліти, змінюється політична вага партій та їх представників, створюється можливість для пересічних громадян входити до правлячої політичної еліти.

5. У процесі виборів народних депутатів України відбувається політична соціалізація населення, розвиток його політичної свідомості та політичної участі. Під час виборчого процесу різко розширюється потік політичної інформації та пропаганди, активізується різноманітна політико-просвітницька робота, акцентується увага населення на актуальних політичних проблемах та альтернативних шляхах їх вирішення. Тому в цей період громадяни особливо

інтенсивно засвоюють політичні цінності та норми, набувають політичних навичок і досвіду [19 , с. 203].

Совгиря О.В. загалом стверджує, що вибори народних депутатів України виконують такі соціальні функції:

- 1) легітимація влади;
- 2) здійснення народного та державного суверенітету;
- 3) забезпечення стабільності, поступовості та безперервності існування влади;
- 4) відбір політичних лідерів з урахуванням їх попередньої політичної діяльності;
- 5) формування та вираження громадської думки [20 , с. 178] .

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що вибори народних депутатів України виконують такі функції:

- вибори є важливим інструментом реалізації народного суверенітету;
- через вибори народ залучається до процесу управління державою;
- вибори є способом формування та вираження громадської думки;
- вибори є основним способом легітимації влади в демократичних державах;
- демократичні вибори сприяють зняттю соціальної напруги та досягненню суспільного консенсусу;
- вибори дозволяють громадянам здійснювати періодичний контроль за діяльністю влади;
- вибори є своєрідним фільтром, який відсіює непопулярних, некомпетентних політиків, сприяє підвищенню рівня ефективності державного управління;
- через інститут виборів встановлюється зв'язок між народом і владою;
- вибори сприяють представництву інтересів різних соціальних груп;
- процес рекрутування політичної еліти відбувається через вибори.

Відповідно до ст. 133 Виборчого кодексу України вибори народних депутатів України (далі - депутатів) проводяться на основі пропорційної системи

за єдиними списками кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому окрузі, з яких регіональні виборчі списки оформлюються. кандидатів у депутати формуються (далі — загальнодержавний виборчий список, регіональні виборчі списки) від партій [12] .

Право на участь у розподілі депутатських мандатів набувають партії, на підтримку регіональних виборчих списків кандидатів у депутати від яких у межах загальнодержавного округу подано п'ять і більше відсотків загальної кількості голосів виборців, які підтримали регіональні виборчі списки кандидатів у депутати від усіх партій у межах загальнодержавного округу.

Відповідно до ст.134 Виборчого Кодексу України, Депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років.

Не може бути висунутий кандидатом та обраний депутатом громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Відповідно до ст.135 Виборчого кодексу України вибори депутатів можуть бути черговими і позачерговими [12] .

Чергові вибори депутатів проводяться у зв'язку із закінченням конституційного строку повноважень Верховної Ради України і не потребують окремого рішення про їх призначення.

Позачергові вибори депутатів призначаються Президентом України на підставах і в порядку, встановлених Конституцією України.

Відповідно до ст.136 Виборчого кодексу України чергові вибори Верховної Ради України проводяться в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України [12] .

Виборчий процес з чергових виборів депутатів починається за шістьдесят днів до голосування. Центральна виборча комісія оголошує про початок виборчого процесу не пізніше як за шістьдесят один день до дня голосування.

Позачергові вибори народних депутатів проводяться в останню неділю шістдесятиденного строку з дня опублікування Указу Президента України про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України, виданого відповідно до Конституції України. .

Виборчий процес з позачергових виборів депутатів починається з дня, наступного за днем опублікування Указу Президента України .

Відповідно до ст. 137 Виборчого кодексу України виборчий процес включає такі стадії [12] :

- 1) висування та реєстрація кандидатів у депутати;
- 2) утворення окружних і дільничних виборчих комісій;
- 3) проведення передвиборної агітації;
- 4) утворення спеціальних виборчих дільниць, що діють на тимчасовій основі;
- 5) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;
- 6) голосування;
- 7) підрахунок голосів, встановлення підсумків голосування та результатів виборів та їх офіційне оприлюднення.

Виборчий процес закінчується через 15 днів з дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів.

Відповідно до ст. 138 Виборчого кодексу України системою територіальної організації виборів депутатів є [12] :

- 1) єдиний загальнодержавний багатомандатний виборчий округ;
- 2) виборчі округи;
- 3) територіальні округи;
- 4) виборчі дільниці.

Вибори депутатів проводяться в єдиному загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, який включає всю територію України та закордонний виборчий округ.

Для підготовки, організації та проведення виборів депутатів використовуються на постійній основі існуючі територіальні округи, утворені Центральною виборчою комісією відповідно до цього Кодексу.

Для підготовки, організації та проведення голосування та підрахунку голосів на виборах депутатів створюються звичайні, спеціальні та закордонні виборчі дільниці, утворені на постійній основі, а також спеціальні дільниці, утворені на тимчасовій основі відповідно до цього Кодексу (далі - виборчі дільниці) використовуються [12].

Відповідно до ст. 139 Виборчого кодексу України вибори депутатів організовуються і проводяться [12] :

- 1) Центральна виборча комісія;
- 2) окружні виборчі комісії;
- 3) дільничні виборчі комісії.

Так, висування кандидатів, формування та затвердження виборчого списку кандидатів у депутати від партії в загальнодержавному окрузі та висування кандидатів у депутати від партії в одномандатних округах здійснюється партією на з'їзді (збори, конференція) у порядку, встановленому статутом партії [26].

Партія може висувати кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або безпартійну особу, яка відповідно до цього Закону має право бути обраною депутатом. Партія може висувати:

- а) виборчий список кандидатів у депутати від партії у загальнодержавному виборчому окрузі в кількості не більше 225 осіб;
- б) по одному кандидату в депутати на кожний одномандатний виборчий округ [12].

Виборчі комісії є спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організувати підготовку і проведення виборів депутатів, забезпечувати додержання і застосування законодавства про вибори депутатів [26].

Складання списків виборців. Органи ведення Державного реєстру виборців складають попередні списки виборців на звичайних виборчих дільницях відповідно до Закону України «Про Державний реєстр виборців». Складання

попередніх списків виборців на звичайних виборчих дільницях здійснюється в порядку, встановленому Центральною виборчою комісією [21].

Реєстрація кандидатів у депутати. Кандидати у депутати, включені до виборчого списку партії, реєструються Центральною виборчою комісією за поданням документів, передбачених законодавством. Подання документів до Центральної виборчої комісії для реєстрації кандидатів у депутати завершується за сімдесят п'ять днів до дня голосування.

Передвиборна агітація – це будь-яка діяльність, що здійснюється з метою спонукання виборців проголосувати за певного кандидата у депутати або партію – суб'єкта виборчого процесу. Передвиборна агітація може здійснюватися в будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України.

Передвиборна агітація може проводитися у таких формах:

- 1) проведення зборів громадян, інших зустрічей з виборцями;
- 2) проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів;
- 3) проведення публічних дебатів, дискусій, «круглих столів», прес-конференцій стосовно положень передвиборних програм та політичної діяльності партій – суб'єктів виборчого процесу чи політичної діяльності кандидатів у депутати;
- 4) оприлюднення в друкованих та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв'ю, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень;
- 5) розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборної агітації;
- 6) розміщення друкованих агітаційних матеріалів чи політичної реклами на носіях зовнішньої реклами;
- 7) проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи інших публічних заходів за підтримки партії - суб'єкта

виборчого процесу чи кандидата у депутати, а також оприлюднення інформації про таку підтримку;

8) публічні заклики голосувати за або не голосувати за партію - суб'єкта виборчого процесу, кандидата у депутати або публічні оцінки діяльності цих партій чи кандидатів у депутати;

9) встановлення агітаційних наметів;

10) в інших формах, що не суперечать Конституції України та законам України [22, с. 351].

Голосування виборців на виборах депутатів здійснюється за допомогою виборчих бюлетенів з виборів народних депутатів України. Форма, колір і текст виборчих бюлетенів для голосування в загальнодержавному окрузі та в одномандатних виборчих округах затверджуються Центральною виборчою комісією не пізніше як за п'ятдесят три дні до дня голосування. Виборчі бюлетені для голосування в загальнодержавному окрузі та в одномандатних виборчих округах мають бути різного кольору. Ступені захисту виборчого бюлетеня встановлюються Центральною виборчою комісією. Виборчий бюлетень повинен містити назву та дату проведення виборів депутатів, позначення (загальнодержавний чи одномандатний) виборчого округу, номер одномандатного округу або позначення, що він є закордонним, номер виборчої ділянки, а також позначені місця для печатки діляничної виборчої комісії [23].

Голосування проводиться в спеціально відведених та облаштованих приміщеннях, в яких обладнуються кабінети для таємного голосування та визначаються місця видачі виборчих бюлетенів і встановлення виборчих скриньок. На одній виборчій ділянці облаштовується одне приміщення для голосування. Контроль за облаштуванням приміщення для голосування покладається на діляничну виборчу комісію.

Підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування. Ділянична виборча комісія у порядку, встановленому законодавством, окремо підраховує кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у депутати, включених до виборчого списку кожної партії у загальнодержавному окрузі, та

кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата у депутати в одномандатному окрузі. Дільнична виборча комісія зобов'язана при підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці перевірити окремо по загальнодержавному округу та по одномандатному округу, чи дорівнює кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці, сумі кількостей недійсних виборчих бюлетенів та виборчих бюлетенів з голосами виборців, поданими за кандидатів у депутати, включених до виборчого списку кожної партії, чи відповідно за кандидатів у депутати одномандатного округу. У разі невідповідності цих даних дільнична виборча комісія може повторно перерахувати виборчі бюлетені. При підтвердженні зазначеної невідповідності дільнична виборча комісія складає акт із зазначенням встановленої її рішенням причини такого розходження за формою та в порядку, встановленому законодавством.

Встановлення результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення. Центральна виборча комісія на своєму засіданні на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування у загальнодержавному окрузі в межах одномандатного округу, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у загальнодержавному окрузі в межах закордонного округу (у тому числі з поміткою «Уточнений») не пізніше як на п'ятнадцятий день з дня голосування встановлює результати виборів депутатів у загальнодержавному окрузі, про що складає протокол. Центральна виборча комісія на своєму засіданні на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в одномандатних округах, у тому числі з поміткою «Уточнений», не пізніше як на п'ятнадцятий день з дня голосування встановлює результати виборів депутатів у відповідних одномандатних округах, про що складає протоколи.

Центральна виборча комісія не пізніше як на п'ятий день з дня встановлення результатів виборів офіційно оприлюднює результати виборів депутатів у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр». Список обраних депутатів публікується із зазначенням в алфавітному порядку їх прізвища, власного імені (усіх власних

імен), по батькові (за наявності), року народження, освіти, посади (заняття), місця роботи, місця проживання, партійності, суб'єкта висування, виборчого округу (загальнодержавний чи номер одномандатного), у якому обраний депутат.

Отже, офіційне оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів є підставою для звільнення з роботи (посади), не сумісної з депутатським мандатом, та прийняття рішення про припинення дії іншого представницького мандата особи, обраної депутатом [24].

Отже, вибори народних депутатів України – це складна сукупність суспільних відносин, які можуть бути представлені за допомогою змінюваних у часі стадій єдиного процесу. Політична боротьба в цей період суворо регламентована, щоб не допустити зловживань з боку осіб, які прагнуть до влади. Тому організаційно-практичну сторону виборчого процесу представляє виборча процедура, тобто заходи держави щодо організації та проведення виборів.

2.3. Особливості виборчої системи щодо обрання голів населених пунктів і депутатів місцевих рад

Щодо поняття місцевих виборів, то на законодавчому рівні не діє ні Виборчий кодекс України (далі – Виборчий кодекс України), який набрав чинності 1 січня 2020 року, ні раніше діючі закони про вибори, як-от Закон України «Про місцеві вибори», а також Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», які регулювали порядок проведення місцевих виборів, та не містив визначення поняття місцевих виборів, що, на нашу думку, було некоректним, оскільки, на нашу думку, відсутність чітких визначень поняття місцевих виборів могла призвести до неоднозначного розуміння суті поняття. вивчається.

Поняття «місцеві вибори» базується на категоріях «вибори» та «органи місцевого самоврядування». Тому вважаємо, що перед формулюванням поняття

місцевих виборів чи виборів до органів місцевого самоврядування вважаємо за необхідне уточнити поняття «вибори» та «органи місцевого самоврядування».

Так, відповідно до законодавства України «місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні, обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст»[25].

Систему місцевого самоврядування можна визначити як сукупність суб'єктів і форм реалізації місцевого самоврядування, за допомогою яких населення територіального суспільства здійснює надані йому функції і повноваження. У свою чергу, органи місцевого самоврядування – це структурно організовані колективи службовців або один службовець, які наділені владними повноваженнями в системі місцевого самоврядування з виконання державних рішень. Це виборні та інші органи, уповноважені вирішувати питання місцевого значення і не входять до системи органів влади» [26 , с. 57].

Відповідно до ст. 192 Конституційного кодексу України вибори депутатів сільських, селищних, міських рад (територіальних громад з кількістю виборців до 10 тисяч) проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в багатомандатних виборчих округах, до яких територія відповідного територіального суспільства розділена. У кожному такому окрузі не може бути обрано не менше двох і не більше чотирьох депутатів» [12] .

У свою чергу слід зазначити, що «вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також депутатів міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тис. і більше) проводяться за пропорційною системою за відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій (далі - виборчі списки) у територіальних виборчих округах, на які поділяється єдиний багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією Автономної Республіки Крим, області, району, міста, району в місті, сіл, селищ за

адміністративно-територіальним устроєм або територією міської, сільської, селищної територіальної громади» [21].

Дещо іншу специфіку має порядок проведення виборів сільського, селищного, міського (міста з кількістю виборців до 75 тис. осіб) голови. Так, зазначаємо, що «вибори сільського, селищного, міського (міського з кількістю виборців до 75 тис. осіб) голови проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості в єдиному одномандатному сільському, селищному, міський виборчий округ, що збігається за територією села, селища, міста за адміністративно-територіальним устроєм або територією сільського, селищного, міського територіального утворення» [12].

В іншому випадку відбувається процедура обрання міського (міста з кількістю виборців 75 тис. осіб і більше) голови. Так, зокрема, «вибори міського (міста з кількістю виборців 75 тис. осіб і більше) голови проводяться за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному міському виборчому окрузі, що збігається з територією міста за адміністративно-територіальним устроєм або території міського територіального товариства» [12].

Аналізуючи положення ст. 193 Виборчого кодексу України зазначається, що «виборча система, за якою проводяться вибори депутатів міської, сільських, селищної ради та міського голови, визначається відповідно до кількості виборців, які мають право голосу у відповідних виборах. місцевих виборів на перше число місяця, що передує місяцю, в якому виборчий процес починається з відповідних місцевих виборів»[12].

Отже, як бачимо, особливостей у обранні як голів, так і депутатів на місцевих виборах є чимало.

Що стосується власне порядку виборчого процесу на місцевих виборах, то позитивним моментом Виборчого кодексу України є те, що він у ст. 196 чітко визначено стадії виборчого процесу на місцевих виборах в Україні.

Так, зокрема, зазначаємо, що виборчий процес місцевих виборів включає такі етапи:

«1) утворення виборчих округів;
 2) утворення дільничних виборчих комісій;
 3) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;
 4) висування та реєстрація кандидатів;
 5) проведення передвиборної агітації;
 6) голосування в день виборів;
 7) підрахунок голосів, встановлення підсумків голосування та місцевих виборів » [12] .

У свою чергу, це не вичерпний перелік етапів виборчого процесу на місцевих виборах. Так, зокрема, у випадках, передбачених цим Кодексом, виборчий процес включає також такі стадії:

« 1) повторне голосування;
 2) підрахунок голосів, встановлення результатів повторного голосування та результатів місцевих виборів » [12] .

Відповідно до закону, «місцеві вибори можуть бути черговими, позачерговими, повторними, проміжними, додатковими або першими. Чергові місцеві вибори проводяться одночасно на всій території України в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень рад, голів, старост сіл, селищ, обраних на попередніх місцевих виборах. Рішення про проведення чергових виборів депутатів обласної, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів, старост сіл, селищ приймає Верховна Рада України» [12] .

В свою чергу, «позачергові місцеві вибори призначаються Верховною Радою України у разі дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, сільського, селищного, міського голови, а також в інших випадках, передбачених законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Таке рішення приймається Верховною Радою України не пізніше ніж у дев'яностоденний строк з дня дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної

Республіки Крим, відповідної місцевої ради, сільського, селищного, міського голови. Позачергові вибори старости села, селища призначаються радою відповідної об'єднаної територіальної громади в разі дострокового припинення повноважень старости села, селища» [12].

«Повторні вибори депутатів (депутата) сільської, селищної, міської, районної у місті (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районної ради в багатомандатному окрузі, сільського, селищного, міського голови, старости села, селища призначаються відповідною територіальною виборчою комісією в порядку, встановленому ВК України [12].

Повторні вибори проводяться у разі: «1) визнання проведених виборів в окремому виборчому окрузі недійсними; 2) визнання проведених виборів у цілому або в окремому виборчому окрузі такими, що не відбулися; 3) визнання особи, обраної депутатом сільської, селищної, міської, районної у місті (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районної ради в багатомандатному окрузі, сільським, селищним, міським головою, старостою села, селища, такою, що відмовилася від мандата чи не набула мандата; 4) обрання у багатомандатному окрузі з виборів депутатів сільської, селищної, міської, районної у місті (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районної ради депутатів у кількості, меншій за кількість мандатів у цьому окрузі» [12].

В свою чергу, «проміжні вибори депутата призначаються у відповідному багатомандатному окрузі у зв'язку з достроковим припиненням повноважень депутата відповідної ради, обраного у цьому окрузі, або у разі визнання особи, обраної депутатом відповідної ради у відповідному окрузі, такою, що відмовилася від мандата» [27].

В свою чергу, «додаткові вибори депутатів сільських, селищних рад від територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади в порядку, визначеному Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», призначаються ЦВК в порядку, визначеному ВК України» [28].

«Депутати сільських, селищних рад, обрані на додаткових виборах, здійснюють свої повноваження до обрання нового складу ради на наступних чергових місцевих виборах у порядку, встановленому Конституцією України, цим Кодексом та законами України» [12].

«Протягом останніх шести місяців повноважень депутатів, обраних на попередніх чергових місцевих виборах, додаткові вибори не призначаються та не проводяться» [12].

«Перші вибори депутатів, сільських, селищних, міських голів призначаються Центральною виборчою комісією у порядку, визначеному законом. Перші вибори старости села, селища призначаються відповідною радою об'єднаної територіальної громади» [12].

Таким чином, можемо зробити висновок, що процедура проведення місцевих виборів за ВК України є досить складною. В цілому, вибори депутатів проводяться за пропорційною виборчою системою для громад, де проживає понад 10 тисяч виборців. А де проживає до 10 тисяч виборців функціонує мажоритарна виборча система. Вибори міських голів (мерів) відбуваються за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості. Таким чином, у населених пунктах з понад 75 тисяч жителів обраним міським головою буде вважатися кандидат, який набере 50% голосів і більше. Якщо не набере 50% голосів то буде другий тур. В свою чергу, вибори сільського, селищного, міського голови у населених пунктах з менш ніж 75 тисяч жителів відбудуться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості. Вважаємо, що сучасна процедура проведення місцевих виборів в Україні є дещо складною, а тому є потреба в удосконаленні процедури проведення місцевих виборів та відповідно внесення змін до ВК України.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

3.1. Передумови, особливості та наслідки прийняття Виборчого кодексу України

Порядок підготовки та проведення виборів у багатьох країнах ЄС визначається Виборчим кодексом. Серед таких держав: Албанія, Бельгія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Люксембург, Македонія, Нідерланди, Грузія, Молдова, Норвегія та Польща.

Ще у 2009 році ЄС профінансував, а Рада Європи схвалила проект Виборчого кодексу, але зміна влади в Україні призвела до заморожування роботи в цьому напрямку, що дозволило колишньому голові представництва ЄС в Україні Жозе Мануелю Пінту Тейшейра, сказати, що цей документ був «викинутий на смітник». До речі, таке ставлення партії влади до питань Виборчого кодексу з одночасною заміною виборчого законодавства є опосередкованим свідченням її зацікавленості у маніпуляціях виборчими системами та використанні нестабільності виборчого законодавства. Водночас важливість ухвалення Виборчого кодексу для України настільки важлива, що ЄС в ультимативній формі вимагав затвердження цього документу як однієї з умов підписання Угоди про асоціацію [29 , с. 50].

Тоді на основі проекту Виборчого кодексу України робочою групою під керівництвом Ю.В. Ключковського, зареєстрований у березні 2010 року. Венеціанська комісія схвально підтримала цей проект. Як зазначається у

пояснювальній записці, міжнародні інституції – ПАРЄ, Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ – неодноразово звертали увагу на необхідність розробки та ухвалення Виборчого кодексу.

Основною проблемою, яку намагалися вирішити автори проекту, стала ізоляція депутатів від виборців через відсутність впливу виборців на персональний склад парламенту чи ради. Для цього пропонується використовувати виборчу систему, яка передбачає персоніфіковане голосування, вимагаючи запровадження регіональних виборчих округів.

7 листопада 2017 року Верховна Рада прийняла Виборчий кодекс у першому читанні мінімум 226 голосами. Це стало несподіванкою як для суспільства, так і для самих депутатів.

Питання прийняття Виборчого кодексу безпосередньо пов'язане зі стабільністю виборчого законодавства.

11 липня 2019 року Верховна Рада зробила великий крок до реформування виборчого законодавства, прийнявши загалом новий Виборчий кодекс, який передбачає систему відкритих списків на парламентських виборах. За законопроект №3112-1 проголосували 230 народних депутатів. Це сталося єдиним голосуванням за раніше відхилений депутатами пакет поправок, а також за проект Виборчого кодексу у другому читанні та в цілому. Голова ВРУ Андрій Парубій ставив його на голосування 17 разів і закликав нардепів повернутися до необхідних змін до тексту кодексу в другому читанні, поки не буде набрана необхідна кількість голосів.

Як зазначає один із авторів документа Олександра Черненко, проект Виборчого кодексу об'єднує 5 виборчих законів: про вибори Президента, народних депутатів, місцеві вибори, Центральну виборчу комісію та Державний реєстр виборців. Автори проекту зазначили, що головною новацією документа є відкриті виборчі списки.

Президент України Володимир Зеленський, загалом підтримуючи консолідацію всіх виборчих процедур і правил в єдиному кодифікованому

законодавчому акті з метою уніфікації регулювання підготовки та проведення виборів в Україні, повернув Кодекс із своїми вмотивованими пропозиціями на повторну експертизу та перегляд.

Так, Президент зазначив, що поданий на підпис Кодекс містить положення, які не відповідають Конституції України, не враховують останні позитивні зміни у виборчому законодавстві, спрямовані на його вдосконалення, не узгоджуються із законодавчими актами, які є головні у виборчій сфері, не забезпечують належної організації та регулювання виборчого процесу, ефективного контролю за здійсненням виборчих процедур.

З метою розробки пропозицій Президента України ЦВК активно долучилася до робочої групи, створеної при підкомітеті з питань виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (далі – Робоча група) на попередньому обговоренні та підготовки редакції відповідних положень Кодексу.

А тому листом Центральної виборчої комісії від 18 жовтня 2019 року № 21-18-8397 Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування надано концептуальні пропозиції щодо вдосконалення Код.

Робоча група працювала над вдосконаленням тих положень Кодексу, на які прямо вказав Президент України Володимир Зеленський у своїх пропозиціях.

Водночас Президенту України також зазначив, що перелік наданих ним зауважень далеко не повний, а метою доопрацювання Кодексу є забезпечення належного регулювання виборчого процесу, створення умов для вільного волевиявлення громадян. України на основі конституційних принципів і демократичних стандартів організації та проведення виборів та виключити будь-які зловживання та маніпуляції під час виборів.

19 грудня 2019 року стався знаковий момент в законодавчій історії України; Верховна Рада України прийняла Виборчий кодекс, подолавши перший

рубіж у боротьбі проти уніфікації та консолідації законодавчої виборчої бази, яка набула чинності 1 січня 2020 року.

Слід зазначити, що проект Виборчого кодексу було прийнято ще у 2010 році, і вже тоді Венеціанська комісія у своєму висновку «Про проект Виборчого кодексу Верховної Ради України» відзначила позитивні моменти посилення прозорості, підзвітності та встановлення процес голосування, підрахунок і зведення результатів.

Комісія назвала цей проект кроком вперед у порівнянні з існуючим виборчим законодавством [30] .

Виборчий кодекс України відродив застарілі норми, тим самим удосконаливши та змінивши норми організації, підготовки та проведення президентських, парламентських і місцевих виборів.

Що стосується виборів глави держави, то тип виборчої системи, а саме мажоритарна виборча система абсолютної більшості, залишився незмінним. Перетворення торкнулися грошової застави, яка згідно з чинним законодавством становить 650 мінімальних заробітних плат, що означає унеможливлення зловживання кандидатами своїми виборчими правами та сприяє посиленню відповідальності цих осіб перед собою, державою та суспільством. , а також прийняття ними продуманих та обґрунтованих рішень.

Більш яскраві зміни торкнулися парламентських виборів, що виразилося в закріпленні права висування кандидатів виключно за партіями, що потягло за собою скасування самовисування. Однак, як зазначають К.А. Полушук та Е.А. Дзьоб, це право має як свої переваги, так і недоліки. Маючи підтримку політичної партії, кандидат у народні депутати України отримує значно більше можливостей, по-перше, пройти до парламенту, а по-друге, виконати передвиборчі обіцянки. Водночас це зменшує його персональну відповідальність перед виборцями за свої дії [31, с.147]. Що стосується системи виборів народних депутатів, то, на відміну від попередньої пропорційно-мажоритарної системи, вибори кандидатів до Верховної Ради будуть проводитися за пропорційною системою за єдиним списком кандидатів у депутати у загальнодержавному

виборчому окрузі, починаючи з які регіональні виборчі списки кандидатів у депутати. Тобто партія, яка подолає п'ятивідсотковий бар'єр, отримає право брати участь у розподілі депутатських мандатів з можливістю представництва у парламенті дев'яти перших кандидатів із загальнодержавного виборчого списку [32].

Що стосується місцевих виборів, то визначальною характеристикою змін і надалі залишатиметься кількість виборців у відповідному виборчому окрузі, однак зміни торкнулися виборчих округів у частині скасування одномандатних округів та запровадження багатомандатних. виборчі округи з виборів депутатів сільських, селищних, міських рад (міст з кількістю виборців до 90 тис. осіб), районної у місті ради. Так, статтею 192 ПКУ передбачено, що вибори депутатів сільської, селищної, міської (міста з кількістю виборців до 90 тис. осіб), районної у місті ради проводяться за мажоритарною системою відносної більшості. багатомандатних виборчих округах, а вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, міських (міст з кількістю виборців 90 тис. осіб і більше) рад проводяться за пропорційною системою представництва на основі відкриті виборчі списки кандидатів у депутати [12].

Доцільно зазначити, що внесено зміни щодо виборів голів місцевих рад; вони, як і раніше, проводяться за мажоритарною системою відносної більшості (міста з кількістю виборців до 90 тис. осіб) і мажоритарною системою абсолютної більшості (міста з кількістю виборців 90 тис. осіб і більше) . Вибори старости здійснюються за виборчою системою відносної більшості на території села, селища об'єднаної територіальної громади.

Серед суттєвих змін варто відзначити ценз осілості кандидата в народні депутати, який, згідно з новим законодавством, становить п'ять років. У зв'язку з цим на ЦВК покладено обов'язок перевіряти відповідність місця проживання депутата вимогам Виборчого кодексу, взаємодіючи з такими органами, як Служба безпеки України, Державна міграційна служба України, Міністерство внутрішніх справ України.

З метою збереження гендерного балансу Виборчим кодексом запроваджено 40-відсоткову квоту для партійних списків на виборах. Зокрема, ч. 12 ст. 154 ВК зазначає, що при формуванні загальнодержавних та регіональних виборчих списків партія повинна забезпечити присутність у кожній першій п'ятірці (місця з першого по п'яте, з шостого по десяте тощо) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох осіб). кандидати кожної статі). У разі невиконання цієї вимоги ЦВК має право відмовити в реєстрації партійного списку [12].

Таким чином, зазначене положення щодо гендерних квот є позитивним кроком до забезпечення принципу рівності виборчого процесу та недопущення надання невикористаних привілеїв чи обмежень за ознакою статі.

Єдина система неперехідного голосування, як правило, використовується мажоритарними округами, кожен виборець голосує за кандидата, але на відміну від мажоритарної системи відносної більшості виборчі округи є багатомандатними. Обраними вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів [33, с.28]. ВК України в ч. 1 ст. 192 систему єдиного неперехідного голосу називає системою «відносної більшості в багатомандатних виборчих округах». Кожному виборцю надається один голос, який можна віддати за конкретного кандидата. Переможцями вважаються ті, хто за кількістю зібраних голосів займає перші позиції в кількості, що дорівнює величині округу [12].

Виборчий кодекс вперше на законодавчому рівні розмежовує поняття «виборча адреса» та «зареєстроване місце проживання», що є надзвичайно важливим у реаліях, оскільки дає можливість як трудовим мігрантам, так і внутрішньо переміщеним особам реалізувати своє виборче право за місцем фактичного проживання.

Таким чином, до реформування виборчого законодавства України нормативна база жодним чином не обмежувала виборчі фонди кандидатів у народні депутати та Президенти України. Однак після парламентських виборів 2019 року до Виборчого кодексу були внесені зміни, які встановили обмеження

щодо виборчих фондів кандидатів на президентських виборах. У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Про загальні правила протидії корупції у фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній» зазначено, що держави повинні запобігати надмірному фінансуванню потреб політичних партій, наприклад, шляхом встановлення обмежень на використання коштів на виборчу кампанію [34]. Проте, незважаючи на внесені зміни, Виборчий кодекс не встановив граничних розмірів цих коштів; тому кодекс потребує змін у частині встановлення цих меж як для кандидатів у Президенти, так і для виборів народних депутатів.

Отже, наслідком виборчої реформи 2019 року стало ухвалення Виборчого кодексу України, який суттєво змінив вітчизняну виборчу систему. Наявність єдиного кодифікованого акта у сфері виборчого права забезпечить стабільність та єдність виборчого законодавства, усуне нормативну невизначеність та колізійність між законодавчими актами. Робота над прийняттям Виборчого кодексу свідчить про прагнення України слідувати євроінтеграційним процесам, відповідати рівню розвинутих європейських демократій, а також розвиватися та вдосконалюватися у світлі дотримання прав людини.

Нині чинний Виборчий кодекс України має низку переваг, серед яких: встановлення гендерних квот, скасування самовисування кандидатів у народні депутати, обмеження виборчих фондів тощо. Ці зміни свідчать про плідну роботу законодавця, але не є абсолютними. Отже, ухвалення ВКУ – це ще не плацебо для вирішення всіх проблемних моментів виборчого законодавства; на порядку денному залишається низка складових, на які варто звернути увагу та вдосконалити їх відповідно до норм європейського та міжнародного права.

3.2. Міжнародний досвід застосування виборчих систем

Однією з головних характеристик європейських виборчих систем є демократичні принципи виборчого права, на яких, власне, й побудовані виборчі системи. Йдеться, зокрема, про принцип загального виборчого права, принцип

рівного виборчого права, принцип обов'язковості та періодичності виборів (мається на увазі, що вибори є єдиним легітимним способом формування органів державної влади та місцевого самоврядування), принцип вільних виборів (зберігає право виборців на свободу слова, зборів, об'єднань, отримання інформації, таємне голосування тощо), відкритості та гласності виборів (забезпечує доступ виборців до інформації про кандидатів, партії, виборчі органи, законодавство та вибори), принцип альтернативності виборів (передбачає змагальний характер організації та проведення виборів), принцип чесності виборів (гарантує заходи щодо захисту виборчого процесу від упередженості та фальсифікацій) [35, с. 452-455].

Існують різні підходи до класифікації виборчих систем. Зокрема, у порівняльному дослідженні світового досвіду Міжпарламентського союзу виборчі системи структуровано за такими групами: перша – мажоритарна система голосування, що складається з підгруп: а) проста більшість; б) абсолютна більшість; в) альтернативне чи преференційне голосування. До другої групи виборчих систем дане дослідження відносить систему пропорційного представництва, яка поділяється на: а) повне пропорційне представництво; б) обмежене пропорційне консульство. Третя група — змішана виборча система, яка включає: а) систему простого голосування без права передачі голосу; б) обмежена система голосування; в) кумулятивна система голосування; г) проста система голосування з правом передачі голосів. Цей варіант класифікації виборчих систем характеризується тим, що в його основі лежить критерій не способу розподілу мандатів, а системи голосування.

Слід мати на увазі, що перелік класифікацій може бути значно розширений відповідно до основних критеріїв [36, с. 23]. Ключовим фактором, який здебільшого береться за основу класифікації (типологізації) виборчих систем, є виборча формула. Решта критеріїв відіграють допоміжну або похідну роль. Такий тип класифікації виборчих систем запропонував В. Богданор [37, с. 81], який виділив чотири типи: плюралістичний, мажоритарний, квазіпропорційний, пропорційний.

Існують два типи плюралістичних систем, які відрізняються кількістю мандатів, що оскаржуються у виборчому окрузі [38 , с. 50]. Перший тип — класичний варіант, коли голосування відбувається в одномандатних округах. Така виборча система діє у Великобританії, США та Канаді. Відповідно до нього, кандидатів висувують політичні партії, і для отримання мандата вони повинні отримати звичайну більшість голосів. Але цей варіант передбачає висування позафракційних кандидатів. Відмінність другого типу плюралістичних виборчих систем полягає в тому, що голосування відбувається в багатомандатних округах. Обраними вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів. Такий підхід передбачає висування (самовисунення) безпартійних, незалежних кандидатів, щоб не порушувати передбачене законом право бути обраним.

Виборча система відносної більшості надає перевагу тим політичним силам, які можуть отримати найбільшу кількість виборчих, незалежно від кількості голосів, отриманих на державному рівні. У класичному варіанті переможець виборів повинен отримати принаймні на один голос більше, ніж будь-який з конкурентів у більш ніж половині округів. Фактично це призводить до виключення з конкуренції політичних сил, які діють в одному чи кількох регіонах. Така система адаптована до ситуації, коли між собою конкурують дві сильні національні політичні партії (приклад – Великобританія та США).

Найважливішою перевагою цієї системи є стабілізація політичного протистояння через усунення слабких партій, а також міцний зв'язок між виборцями та депутатами. Виборець віддає свій голос не за абстрактну програму чи ідеологію, а за конкретну людину. В інших контекстах, де в змаганнях бере участь більше політичних сил, ця система виявляє деякі недоліки, головним з яких є той факт, що більшість виборців можуть бути позбавлені представництва, якщо вони віддадуть свої голоси за кандидатів, які програють. Це ще більш несправедливо, якби втрати були мінімальними. Наприклад, з чотирьох кандидатів один набрав 26% голосів, два – по 25%, один – 24%. При цьому 74% виборців залишилися без представника.

У системах абсолютної більшості вибори відбуваються в одномандатних округах. Кандидат має отримати підтримку понад 50% виборців. Якщо за мандат депутата змагаються декілька кандидатів, часто буває, що жоден із них не набирає необхідної кількості голосів. Зважаючи на функціонування такої системи, є два варіанти абсолютної більшості: повторне голосування та альтернативне голосування.

Система повторного голосування полягає в тому, що якщо кожен кандидат не набирає абсолютної більшості голосів у першому турі, то проводиться другий тур голосування, у якому за мандат змагаються лише два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів у першому турі.

У разі застосування альтернативної системи голосування виборець робить вибір певним чином, а саме: якщо в окрузі змагаються декілька кандидатів, то виборець повинен зазначити свої рейтингові переваги, позначивши їх у списку претендентів номерами 1,2,3 і т.д. Сума таких преференцій є основою для остаточного визначення кандидата, який має найбільшу підтримку. При цьому на кожному етапі підрахунку вилучається кандидат, який набрав найменшу кількість голосів, а отримані голоси розподіляються між іншими кандидатами. У результаті багаторазового повторення розподілу голосів між рештою кандидатів, мандат може дістатися кандидату, який за критерієм «перших місць» займав лише третє місце.

Існує два типи пропорційних систем. Перша — це система партійних списків, друга — система єдиного голосу, що передається. Система партійних списків — це система партій, а не виборців, які контролюють розміщення кандидатів у виборчому бюлетені. Існує декілька форм, які відрізняються рівнем, на якому здійснюється розподіл мандатів у списку, або обсягом вибору, який може здійснювати виборець у списку.

Система єдиного переказного голосу діє в Ірландії, Австралії та ряді штатів Індії. Це «дає можливість виборцю висловити свою підтримку кандидатам не лише одного партійного списку, а й різних партій. Використовується лише в багатомандатних округах. Маючи один голос і голосуючи за одного кандидата,

виборець може вказати одночасно кілька переваг – будь-яким кандидатам , незалежно від їх партійного статусу» [38 , с.46-47].

Багато експертів трактують цю систему як особливу, не відносячи її ні до мажоритарної, ні до пропорційної (вона поєднує риси і однієї, і іншої). Відповідно до нього виборець може вказати, кого з кандидатів він хотів би бачити в представницькому органі на першому місці, кого - на другому місці і т. д. Іншими словами, голосування відбувається за уподобаннями. У разі непроходження кандидата, якому оголошено першу перевагу, або, навпаки, якщо він має надлишок голосів відповідно до певної виборчої квоти, голоси розподіляються за другою, третьою тощо перевагами. Усі мандати від виборчого округу розподіляються за допомогою цього складного математичного методу. Голоси виборців не втрачаються, а передаються за ланцюговим принципом від одного кандидата до іншого.

Пропорційна система була запроваджена в Швейцарії наприкінці XIX століття в умовах, коли національні та релігійні відмінності серйозно загрожували національній єдності та цілісності держави. Використання мажоритарної виборчої системи призвело до того, що етнічні та релігійні меншини не мали свого представництва, оскільки партії, які не отримали відносної більшості голосів, не були представлені в парламенті, а партія-переможець отримувала більшість місць у парламенті. представницький орган і ігнорував інтереси меншості. У 1847 році католицькі кантони навіть спробували вийти з Конфедерації, але їхнє повстання було придушене переважаючими силами протестантів. Щоб уникнути повторення таких кривавих ексцесів, була застосована пропорційна система представництва.

Історичний досвід як Швейцарії, так і деяких інших європейських країн (зокрема Бельгії) доводить, що «результатом запровадження пропорційної системи стало подолання політичних суперечок. Нарівні з більшістю набули представництва соціальні групи в цих країнах, особливо етнічні, релігійні та інші меншини, для забезпечення інтересів яких була запроваджена пропорційна виборча система. Відносини між ними увійшли в русло співпраці та

компромісного парламентського вирішення питань. У результаті соціальні протиріччя пом'якшувалися, гострі конфлікти відходили в минуле» [39 , с. 55].

Квazіпропорційну систему іноді також називають системою голосування без можливості передачі. Його суть полягає в тому, що кожен виборець має лише один голос, голосування відбувається в багатопартійних округах, а кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів, отримують мандати.

За іншим концептуальним підходом виборчі системи поділяються на чотири види: представницьку (куріальну), мажорну, пропорційну, змішану.

Куріальні виборчі системи створюються в суспільствах, де гостро стоїть проблема забезпечення представництва в парламенті малих або етнічних соціальних груп.

Істотна різниця між мажоритарною та пропорційною системами відображена навіть у їхніх назвах. Зокрема, ключовою концептуальною ідеєю пропорційної виборчої системи є теорія пропорційного представництва політичних сил у парламенті, за якої громадяни віддають свої голоси політичним силам, у результаті чого розподіл голосів між партіями та блоками екстраполюється на розподіл місць у парламенті. Ідеальна модель пропорційної системи – це такий спосіб формування парламенту, за якого кожна політична сила, яка брала участь у виборах і набрала хоча б певну кількість голосів, автоматично отримувала б відповідне представництво в законодавчому органі. Проте з різних причин такий ідеал недосяжний, тому на практиці доводиться оперувати різним ступенем наближення до ідеалу пропорційності.

Прихильники мажоритарних виборчих систем вважають, що ключем до досягнення справжнього демократичного представництва є не стільки пропорційність, скільки мажоритарність. За мажоритарною виборчою системою переможцем виборів є кандидат, який одержав більшість (відносну, абсолютну, кваліфіковану) голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Має різні модифікації. Однією з них є англійська модель – мажоритарна система відносної більшості. Вона традиційно використовується у Великій Британії та інших країнах Британської Співдружності і передбачає обрання

кандидата, який набрав більше голосів, ніж будь-який із його окремих конкурентів. Друга модель — французька (мажоритарна система абсолютної більшості). Відповідно до нього, щоб бути обраним президентом або депутатом, кандидат повинен набрати 50% + 1 голос у першому турі виборів. Третім, менш поширеним різновидом є система кваліфікованої більшості, згідно з якою кандидат повинен отримати визначену законом кількість голосів. Наприклад, щоб стати президентом Азербайджану, кандидату необхідно набрати 2/3 голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Незважаючи на простоту та ефективність у застосуванні, мажоритарна система не відображає всієї палітри плюралізму інтересів у суспільно - політичній сфері країни. Цю виборчу систему віддають перевагу потужні партії та блоки. «Позитивною рисою мажоритарки є те, що виборець безпосередньо знає, за якого кандидата він голосує. Практика використання мажоритарної системи показує, що вона здатна забезпечити успішне функціонування парламентів зі стабільною (однопартійною) більшістю та меншою кількістю різнорідних партійних фракцій, що має велике значення для стабільності урядів. Водночас мажоритарна система серйозно звужує можливості на парламентському рівні відобразити широкий спектр інтересів меншості, особливо малих і навіть середніх партій, деякі з яких часто залишаються без парламентського представництва» [40, с . 64].

Переваги мажоритарної системи: між кандидатом і виборцями встановлюються прямі зв'язки. Кандидати, як правило, добре поінформовані про стан справ у своєму окрузі, розуміють інтереси виборців та особисто знайомі з найбільш активними представниками електорату. Відповідно, виборці мають досить чітке уявлення про те, кому вони довіряють виражати свої інтереси у владі.

Ці аргументи використовують і в Україні. Проте часто вони надто міфологізовані й некоректні, оскільки абсолютизують один із аспектів, ігноруючи решту. Візьмемо, наприклад, аспект відповідальності. Чи справді вибір одного кандидата від округу гарантує відповідальність депутата перед

виборцями? Ніхто з об'єктивних експертів не наважиться дати ствердну відповідь.

На сьогодні зауважень і заперечень щодо мажоритарних виборчих систем значно більше, ніж аргументів на їх користь. Недоліки функціонування мажоритарних виборчих систем можна звести до трьох основних груп. Суть першого полягає в тому, що результати голосування не завжди відповідають волі більшості, і голоси, розподілені між іншими кандидатами, залишаються неврахованими. Іншим аспектом представництва більшості у випадку мажоритарних виборів є можливість балотування кількох представників від однієї політичної сили, які мають загальний результат, більший за результат переможця, але програють вибори. Хоча в даному випадку можна констатувати наявність недосконалої партійної тактики проведення виборів, у будь-якому випадку саме явище є показовим з точки зору генеалогічної вади.

Другим закидом мажоритарним виборчим системам є те, що такий спосіб голосування спонукає виборців до нещирого волевиявлення. Справа в тому, що значна частина виборців голосує не стільки через симпатії до кандидата, скільки з міркувань антипатії до його основного конкурента. Проблема полягає в тому, що, голосуючи негативно, виборці насправді не висловлюють довіри обраному кандидату, про що свідчать часто здавалося б парадоксальні результати опитувань громадської думки незабаром після виборів, згідно з якими переможець перегонів мав катастрофічне зниження своїх рівня довіри. Насправді цього рівня взагалі не існувало.

Третім закидом мажоритарній виборчій системі є сумнівність її можливих національних наслідків. Мова йде про високу ймовірність повторення в багатьох округах ситуації, коли перемагає кандидат, який набирає лише 30–40% голосів. Чи можна парламент, сформований з таких кандидатів, вважати представницьким? Очевидно, це питання риторичне, оскільки відповідь на нього очевидна для переважної більшості експертів.

Виникає питання: чи є вихід, який би нейтралізував ці недоліки? Можна говорити як мінімум про два методи. Перший – альтернативне голосування, зміст

якого полягає в тому, що виборці не стільки обирають одного з кількох кандидатів, скільки оцінюють його: кожен кандидат отримує свій бал, а бюлетень виявляється своєрідним списком уподобань для кожного виборця. Звичайно, в цьому випадку процедура підрахунку голосів значно ускладнюється, але сам інструмент досить ефективний.

Іншим способом виправлення недоліків мажоритарних систем є французький варіант двоступеневих виборів, коли в першому турі жоден з кандидатів не набрав абсолютної більшості голосів, виборці (чий кандидат не пройшов до другого туру) можуть змінити свій вибір у другому турі. У Франції цей механізм працює так: якщо в першому турі жоден із кандидатів не набирає абсолютної більшості, то до другого туру потрапляють усі, хто набирає понад 12,5% голосів, і перемагає той, хто набере відносну більшість голосів.

Пропорційна виборча система передбачає, що депутатські мандати розподіляються пропорційно кількості голосів, поданих на виборах за список кандидатів від певної партії чи блоку партій чи іншого виборчого об'єднання. Застосовується тільки в багатомандатних і національних (національних) округах.

Існує два типи пропорційних систем. Перший – пропорційна система на національному рівні (у цьому випадку виборці голосують за політичні партії по всій країні, а виборчі округи не виділяються); друга — пропорційна виборча система на основі багатомандатних округів (депутатські мандати розподіляються за впливом політичних партій у виборчих округах).

Для пропорційного розподілу мандатів зазвичай застосовують метод виборчої квоти та метод дільника. Квота – це найменша кількість голосів, необхідна для обрання одного депутата. Він може визначатися як для окремого району, так і для країни в цілому. Щоб визначити квоту, у багатьох випадках необхідно провести складні математичні розрахунки. Найпростішим і найпоширенішим способом визначення квоти є ділення загальної кількості голосів, поданих у даному виборчому окрузі, на кількість мандатів, що розподіляються. Розподіл мандатів між партіями здійснюється шляхом

розподілу зібраних голосів на квоту. За цією квотою обираються парламенти Великої Британії, Швеції, Швейцарії, Австрії та інших європейських країн.

Пропорційні виборчі системи можна класифікувати залежно від того, передбачають вони голосування лише за партійні списки чи дозволяють голосувати за окремих кандидатів. Існують «зв'язані» списки, у яких порядок кандидатів визначається партією, і виборець може голосувати лише за список у цілому, та «вільні» списки, коли виборець може висловити свою підтримку кандидатам, запропонованим партії, і продовжити запропонований список.

Використання пропорційної системи пов'язане з певними труднощами і проблемами, особливо якщо в країні немає впливової партії або блоку партій, здатних задовольнити стабільну більшість голосів. Це трапляється досить часто. З одного боку, в рамках пропорційної виборчої системи виборці голосують не стільки за конкретних кандидатів, скільки за партії та блоки і принаймні за окремих їхніх лідерів; з іншого боку, вибори найчастіше призводять до парламенту, в якому жодна партія не має стабільної більшості. За таких умов для формування уряду виникає потреба у міжпартійній коаліції, узгодження інтересів у межах якої є досить складним завданням.

Переваги пропорційної виборчої системи можна структурувати так:

- сформовані органи влади адекватно відображають розклад політичного життя суспільства, реальний баланс політичних сил;
- відбувається органічний розвиток політичного плюралізму та багатопартійності;
- створено систему зворотного зв'язку між державою та інститутами громадянського суспільства.

Більшість дослідників виділяють наступні недоліки пропорційної виборчої системи:

- часто виникають значні труднощі у формуванні уряду через відсутність домінуючої партії та необхідність створення багатопартійних коаліцій, включаючи суб'єктів виборчого права з несумісними цілями та завданнями. Природно, уряди, сформовані на такій основі, за своєю суттю нестабільні;

- політичні сили, які не користуються підтримкою на всій території країни, можуть отримати представництво в органах влади;
- через те, що виборці голосують не за конкретних кандидатів, а за партії, прямий зв'язок між депутатами та виборцями слабкий;
- оскільки за пропорційної системи вони голосують за політичні партії, ця ознака призводить до перебільшеної залежності депутатів від керівництва партії та нівелює особистий фактор у роботі парламентарія [41, с. 57].

Прагнення зменшити негативний вплив мажоритарної та пропорційної систем об'єктивно зумовлює пошук у напрямку поєднання переваг різних систем та їх гібридизації. Мова йде про змішані виборчі системи, тенденція до запровадження яких стає дедалі чіткішою не лише в Європі, а й на інших континентах. У Європі цим шляхом пішли Франція, Італія, Греція, Угорщина, Болгарія, Литва, та деякі інші країни. Слід мати на увазі, що поняття «змішана виборча система» можна трактувати як у вузькому, так і в широкому розумінні. У широкому розумінні воно передбачає паралельне використання різних виборчих систем при формуванні представницького органу. У вузькому розумінні це означає перетин елементів пропорційної та мажоритарної систем.

Під час місцевих виборів змішана система дозволяє виборцям обирати двох представників: одного місцевого кандидата, іншого від політичної партії. Ця змішана система працює, зокрема, у Німеччині. Її головною перевагою – демократичність: він дозволяє безпартійним і незалежним кандидатам увійти до органів місцевого самоврядування.

У багатьох країнах розвиненої демократії висування партій під час місцевих виборів вважається недоцільним, оскільки це суто муніципальна справа. Але навіть якщо виборче законодавство передбачає висування від партійних сил, все одно в цивілізованих країнах вибір пріоритетів розвитку місцевих громад відбувається публічно та аргументовано, а не на спеціалізованих партійних зборах. Не варто плекати ілюзій: ідеальних виборчих систем не буває; завжди доводиться мати справу з оптимальною виборчою системою для конкретних історичних умов. Але в будь-якому випадку

безумовною цінністю залишається прозорість прийняття рішень і підзвітність виборцям, які в більшості випадків несумісні з кон'юнктурними пріоритетами партійних еліт.

Щоб уникнути роздробленості партійно - фракційної структури парламенту, багато виборчих законодавств європейських країн запровадили бар'єр – мінімальний відсоток голосів, який партія чи виборчий блок партій та інших об'єднань має набрати в масштабах країни, щоб потрапити до парламенту і брати участь у парламенті розподіл депутатських мандатів. У Нідерландах величина цього бар'єру сягає 0,67%, у Греції – 1%, у Данії – 2%, у Болгарії, Італії, Угорщині, Норвегії та Швеції – 4%, у Німеччині, Ісландії та Словаччині – 5% (у випадку коаліції партій зростає до 7%), у Туреччині 10%. Більшість європейських експертів вважають оптимальним бар'єром, який виконує покладену на нього цільову та методологічну функцію і водночас не перешкоджає демократичному представництву в органах влади, є бар'єр у межах 2–5%.

У будь-якому випадку на вибір тієї чи іншої виборчої системи завжди впливає конкретна історична та соціально - політична ситуація в країні. Також аксіоматичності набула теза, згідно з якою застосування пропорційної системи поділу території держави на виборчі округи тягне за собою спотворення пропорційності на користь потужних політичних сил. Крім того, чим менші виборчі округи, тим більші переваги для потужних партій і блоків.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що і мажоритарна, і пропорційна системи не позбавлені генеалогічних недоліків. Проте недоліки пропорційної системи нейтралізувати та нівелювати набагато легше, ніж мажоритарної. Крім того, пропорційна система більше відповідає ідеї демократичного представництва в законодавчому органі.

Високий рівень конвенціоналізму серед європейських експертів свідчить про тезу, згідно з якою виборчу систему слід вдосконалювати лише за критеріями справедливості та ефективності. Пропорційна система найбільш точно відображає громадську думку. У цьому сенсі вона більш справедлива

порівняно з іншими системами. Водночас слід враховувати, що його використання пов'язане з труднощами формування уряду, що негативно позначається на ефективності цієї системи.

Мажоритарна система сприяє формуванню стійкої урядової більшості та ефективній діяльності уряду, що є достатньою підставою для об'єктивної оцінки політики уряду наприкінці повноважень виборчого органу. З іншого боку, недостатнє представництво (і в рідкісних випадках відсутність представництва багатьох політичних партій) виключає широкі верстви виборців, інтереси яких не представлені, від участі в процесах формування національної політики.

У цілому слід мати на увазі, що суспільство віддає перевагу тому чи іншому типу виборчої системи під впливом традицій суспільно - політичного розвитку, політичної культури, розстановки політичних сил і пріоритетів цілепокладання.

Більшість європейських країн використовують пропорційну або змішану виборчу систему з пропорційною складовою для місцевих виборів. Навіть у країнах, де вибори традиційно відбувалися за мажоритарною системою відносної більшості (Велика Британія), зараз активно обговорюються перспективи перегляду виборчих систем; формування окремих рад (муніципалітету Великого Лондона, парламенту Шотландії та асамблеї Уельсу) вже здійснюється за змішаною виборчою системою, згідно з якою частина депутатів обирається на основі пропорційного представництва політичних партій.

3.3. Перспективи удосконалення виборів в Україні

Виборчий процес є ключовим будівельним блоком сучасної демократії. Це призводить до критичної ролі адекватного проектування та реалізації виборчих процесів для підтримки та майбутнього розвитку демократії в Україні. Окремо слід зазначити, що виборчі процеси є відкритими для сучасних тенденцій в екзогенному середовищі. Одним із таких ключових драйверів змін, зокрема, є

цифровізація, яка також впливає на зміни організаційно-правових засад виборчих процесів як в Україні, так і в країнах ЄС.

Цифрові стандарти для виборів мають відповідати загальним принципам, викладеним у статті 25 Міжнародного пакту ООН про цивільні та політичні закони 1966 року [42], а саме право голосу, надане всім громадянам, і таємниця голосування. Слід зазначити, що сьогодні відсутні міжнародні стандарти щодо особливостей електронного голосування та інших технологій голосування.

Водночас існує низка рекомендацій щодо організації та впровадження цифрового виборчого процесу – зокрема, рекомендації Ради Європи щодо стандартів електронного голосування від 2004 року, оновлені у 2017 році, які висувають ряд заходів та рішень в рамках цифрового виборчого процесу:

- надійна ідентифікація виборця;
- простий, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс цифрової платформи для виборів;
- доступний функціонал для підтвердження виборцем виборців;
- доступні функціональні можливості системи для виборця, щоб переконатися, що його чи її голос правильно зареєстровано;
- забезпечення анонімності голосування;
- прозорість цифрового виборчого процесу;
- сертифікація електронних систем, що використовуються на цифрових виборах, незалежним компетентним органом.

Слід зазначити, що відповідні органи та організації відзначають значну роль адекватної та надійної системи ідентифікації виборців у цифровому виборчому процесі. Для приведення української нормативно-правової бази до європейських стандартів необхідно нормалізувати цифровий процес ідентифікації виборців та створити надійну працюючу систему, яка дозволить реалізувати ці запроваджені правові норми на практиці. Слід зазначити, що нормативно-правова база цифрового процесу визначення особи виборця була закладена Верховною Радою України ще у 2007 році в Законі України «Про Державний реєстр виборців» [43].

Водночас реальна реалізація закладених норм дала адекватні практичні кроки лише у 2019 році, коли Центральна виборча комісія створила адміністратора Державного реєстру виборців, відповідального за практичну роботу з електронним реєстром, що використовується в цифровому режимі виборчий процес.

Основними функціями Державного реєстру є:

- загальне ведення реєстру та його оновлення;
- утворення виборчих округів та виборчих дільниць відповідно до поточних даних реєстру;
- проведення адміністративно-аналітичної роботи зі статистикою виборців;
- проведення роботи з реагування на звернення виборців.

Відповідно до рекомендацій Ради Європи (44), цифровий виборчий процес охоплює кілька блоків, а саме: цифровий спосіб голосування, електронний голос виборця, підрахунок паперових бюлетенів за допомогою цифрових методів і засобів. Цифровий спосіб голосування передбачає як голосування через цифрову платформу в Інтернеті, так і голосування на виборчій дільниці за допомогою цифрових засобів і пристроїв. В обох випадках передбачається, що підрахунок голосів буде здійснюватися за допомогою цифрових пристроїв і методів.

Зазначимо, що цифровий виборчий процес повністю запроваджений лише у двох країнах ЄС, а саме в Румунії та Франції. У таких європейських країнах, як Німеччина та Нідерланди, цифровий виборчий процес було частково або повністю призупинено після його початкового впровадження на практиці. Цілком очікуваними є застереження щодо повномасштабного впровадження цифрового виборчого процесу, а саме застереження щодо безпеки процесу (щодо зовнішнього втручання та безпеки персональних даних); складність реалізації та подальшого адміністрування процесу; витрати на впровадження та подальшу підтримку адекватного функціонування цифрового виборчого процесу [45, с. 46].

У контексті вдосконалення організаційно-правових засад виборчих процесів в Україні в контексті європейської інтеграції надзвичайно важливою є

співпраця законодавчої та виконавчої влади України з європейськими органами та структурами. Така співпраця, насамперед, спрямована на розвиток інститутів демократії та громадянського суспільства. Ключовим блоком є, зокрема, розвиток інституту виборчого процесу.

Основною формою вищевказаного співробітництва є реалізація спільних проектів. Зокрема, одним із ключових за останні роки є проект «Підтримка прозорості, інклюзивності та доброчесності виборчих практик в Україні», який реалізується у 2018-2022 роках. [44]. Проект реалізовано в рамках Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 роки. Проект передбачає реалізацію ряду заходів, зокрема:

1. Посилити спроможності, засоби та ресурси органів державної влади та місцевого самоврядування для належного адміністрування та реалізації виборчих процесів в Україні відповідно до європейських стандартів та найкращих міжнародних практик.

2. Сприяти розвитку інституту виборчого процесу в частині підвищення культури стейкхолдерів виборчих процесів у нормативно-етичному та політичному аспектах.

3. Заохочувати незахищені верстви населення (а саме жінок, молодь, сільських мешканців та інших) до активнішої участі у виборчих процесах, а також участі у виробленні суспільно значущих рішень у міжвиборчий період.

4. Активізувати адекватне впровадження сучасних цифрових методів і підходів до адміністрування та здійснення виборчих дій.

5. Забезпечити, щоб використання електронних методів і засобів під час виборчих процесів не порушувало європейську правову базу виборчих процесів, а також права людини.

6. Посилити спроможність громадських організацій та незалежних відповідних органів залучатися до ролі спостереження за реалізацією виборчих процесів. На сьогодні вищевказаний проект уже увійшов у другу фазу, яка передбачає виконання ряду заходів [44].

Ще одним важливим аспектом розвитку виборчих процесів у світлі євроінтеграції є зусилля щодо підвищення обізнаності суспільства про особливості виборчих процесів та виховання громадянина як відповідального виборця. Це є ключовою основою для забезпечення стійких результатів змін у сфері виборчих процесів в Україні.

Одним із таких важелів є реалізація освітнього проекту «СЕС: Просвітництво», розробленого у співпраці з Радою Європи у 2020 році. Ключова ідея вищезгаданого освітнього проекту СЕС та Ради Європи полягає в тому, щоб донести до населення уявлення про те, що кожен вибір важливий, і з цієї причини слід бути відповідальним та поінформованим [46].

Створені інтерактивні матеріали з питань виборчих процесів на місцевому та національному рівнях також використовуються в освітніх цілях. Зокрема, створено освітню електронну платформу «ЗНЗ: Просвіта». Основною метою вищезазначеної освітньої платформи є надання у привабливій формі (поєднання освітніх, інтерактивних, розважальних елементів) інформації про загальні характеристики та особливості виборчих процесів (права виборців, порядок голосування тощо).

Основними елементами вищезазначеного проекту є, по-перше, навчання громадян важливості виборів – як на місцевому, так і на національному рівні; по-друге, пояснити спосіб проведення виборів і структуру виборчих процесів; по-третє, спонукати громадян до активнішої участі у виборчому процесі, виваженого та усвідомленого вибору, що сприяє більш відповідальному вибору. Освітній проект поєднує різноманітні засоби та канали навчання: онлайн-курси, креативні матеріали, радіотрансляції, відеоматеріали на популярній платформі відеоконтенту YouTube, що сприяє залученню найширшої аудиторії до зазначеного освітнього проекту для підвищення обізнаності громадян щодо виборчого процесу. процеси.

Слід зазначити, що невід’ємною складовою вільного волевиявлення громадян на виборах є висвітлення виборчих процесів у ЗМІ, яке має бути якісним та неупередженим. У цьому випадку може виникнути конфлікт між

двома фундаментальними основами демократичного устрою суспільства – інститутом вільних виборів та інститутом свободи слова. Необхідно підтримувати баланс між цими інституціями, щоб забезпечити ефективність виборчих процесів і безперервність демократичної позиції. Водночас у питанні забезпечення балансу між свободою слова в ЗМІ щодо висвітлення виборчих процесів та уникнення втручання та маніпулювання громадською думкою у виборчий період є як законодавчий, так і нормативний, а також моральний аспекти. .

Важливо зазначити, що європейська практика проведення виборів передбачає низку стандартів подання інформації ЗМІ, яких необхідно дотримуватися в рамках виборчих процесів. Вищезазначені стандарти включають:

- неупередженість;
- баланс;
- точність інформації;
- об'єктивність;
- рівність;
- плюралізм думок.

Одним із шляхів вирішення проблеми збалансованого та неупередженого подання інформації та аналітики в ЗМІ є вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази. Зокрема, регулятор телерадіомовлення має бути забезпечений відповідними інструментами для моніторингу та контролю за дотриманням вищезазначених стандартів у ЗМІ під час виборчих процесів. Слід зазначити, що ці законодавчі та нормативні зміни не повинні обмежуватися лише штрафами, а й тлумаченням стандартів «неупередженості», «збалансованості», «точності інформації», «точності інформації», «рівності» , «плюралізм думок».

Окремим завданням у контексті вищезазначених питань є розробка чітких та прозорих рекомендацій щодо дотримання вищезазначених стандартів, формування дорожньої карти для ЗМІ від переходу до такого стану, який дозволяє дотримуватись вищеописаних стандартів висвітлення виборчих

процесів у ЗМІ. Ще одним важливим аспектом є забезпечення ЗМІ кількісного та якісного балансу розподілу ефірного простору та часу між усіма учасниками виборчих процесів.

Окремим питанням збереження балансу між інститутами вільного волевиявлення громадян на виборах та свободи слова є відсутність законодавчої бази щодо цілісної моделі виборчої кампанії, що складається з суб'єктів виборчого законодавства, ЗМІ та регулятора. у сфері телебачення і радіомовлення. Через це неможливо належним чином запровадити моніторинг та контроль за дотриманням ЗМІ вищезазначених стандартів, забезпечивши рівний доступ до ефіру для всіх учасників виборчих процесів. Створення належної законодавчої бази для цілісної моделі виборчої кампанії також створить передумови для розвитку виборчих процесів за принципом прозорості, розвитку громадянського суспільства та залучення широкого кола зацікавлених сторін.

Підсумовуючи, на інститут виборчого процесу істотно впливають екзогенні фактори. Серед цих факторів ключове місце посідає курс України на євроінтеграцію . Додаткову проблему для розвитку організаційно-правових засад виборчих процесів створює драйвер цифровізації.

У результаті дослідження виявлено особливості розвитку виборчих процесів у площині нормативно-організаційних аспектів. Відзначено важливість окремої уваги до тренду цифровізації в контексті вдосконалення організаційно-правових засад виборчих процесів. Додатково висвітлено особливості реалізації та адміністрування виборчих процесів в Україні з урахуванням прогалів та неузгодженості нормативно-правової бази, а також нестабільності виборчого процесу як інституту.

Проведено аналіз нормативно-правової бази України та країн ЄС щодо функціонування цифрового виборчого процесу. Висвітлено ключову проблему нерегульованості цифрового виборчого процесу в Україні. Окремо відзначено відсутність практичної реалізації норм законодавства, прийнятих парламентами попередніх скликань.

Крім того, висвітлено питання потреб зацікавлених сторін у належній освіті щодо організаційно-правових засад виборчого процесу. Відзначено критичну важливість реалізації проектів у контексті розвитку інституту виборчого процесу у партнерстві України з міжнародними та європейськими інституціями.

ВИСНОВКИ

Таким чином, узагальнюючи дослідження, ми дійшли до наступних висновків:

1. Вибори «є однією з найпоширеніших форм реалізації ролі людей у суспільно-політичному житті країни та суспільства. Завдяки виборам громадяни впливають на процес сукупності інтересів і визначення політичного курсу держави та інтересів суспільства. За результатами виборів оновлюється склад правлячої еліти, формується опозиція. Це дозволяє розглядати вибори як фундаментальний інститут контролю над інститутами влади. Вибори виконують функцію легітимізації та стабілізації політичної системи, спосіб вирішення соціальних конфліктів і протиріч».

Підсумовуючи аналіз ролі виборів у суспільному житті, доцільно відзначити одну важливу деталь. Функції виборів можуть змінюватися та працювати по-різному в різних політичних реаліях. Зокрема, у недемократичних країнах вони можуть бути ширмою для прикриття діяльності влади; в демократичних країнах вони можуть бути атрибутом демократії. У країнах зі стабільною демократією функції виборів розкриваються повною мірою; у перехідних суспільствах вони можуть функціонувати фрагментарно і тимчасово. В однорідних суспільствах вибори стимулюватимуть політичну конкуренцію, в гетерогенних – функцію репрезентації та стабілізації системи. При цьому на здійснення виборчих функцій впливатимуть форма правління, державно-територіальний устрій, тип партійної та виборчої систем. Звичайно, демократичні вибори в сучасних умовах хоч і не є достатньою, але неодмінною умовою функціонування демократії. В Україні, яка перебуває на шляху трансформації політичного режиму в напрямку впровадження демократії, демократичні вибори відіграють ключову роль як каталізатор демократичних змін.

2. Під виборчою системою розуміють спосіб організації та проведення виборів, зафіксований у юридичних нормах; порядок, за яким рішення виборців трансформуються у владні повноваження.

Сьогодні багато науковців та політиків на основі аналізу виборчої практики України апелюють до необхідності зміни виборчої системи, не даючи, однак,

чіткої та однозначної відповіді на питання, чому і яка саме модель виборчої системи потрібна нашій державі.

3. Вибори президента України – це демократичний спосіб формування, періодичної або позачергової зміни президента.

4. Етапи виборів народних депутатів складають певну злагоджену структуру, без якої нормальне їх проведення по суті не можливе.

5. Процедура проведення місцевих виборів за ВК України є досить складною. В цілому, вибори депутатів відбуваються за пропорційною виборчою системою для громад, де проживає понад 10 тисяч виборців. А де проживає до 10 тисяч виборців функціонує мажоритарна виборча система. Вибори міських голів (мерів) відбуваються за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості. Таким чином, у населених пунктах з понад 75 тисяч жителів обраним міським головою буде вважатися кандидат, який набере 50% голосів і більше. Якщо не набере 50% голосів то буде другий тур. В свою чергу, вибори сільського, селищного, міського голови у населених пунктах з менш ніж 75 тисяч жителів відбудуться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості. Вважаємо, що сучасна процедура проведення місцевих виборів в Україні є дещо складною, а тому є потреба в удосконаленні процедури проведення місцевих виборів та відповідно внесення змін до ВК України.

6. Наслідком виборчої реформи 2019 року стало ухвалення Виборчого кодексу України, який суттєво змінив вітчизняну виборчу систему. Наявність єдиного кодифікованого акта у сфері виборчого права забезпечить стабільність та єдність виборчого законодавства, усуне нормативну невизначеність та колізійність між законодавчими актами. Робота над прийняттям Виборчого кодексу свідчить про прагнення України слідувати євроінтеграційним процесам, відповідати рівню розвинутих європейських демократій, а також розвиватися та вдосконалюватись у світлі дотримання прав людини.

Нині чинний Виборчий кодекс України має низку переваг, серед яких встановлення гендерних квот, скасування самовисування кандидатів у народні депутати, обмеження виборчих фондів тощо. Ці зміни свідчать про плідну

роботу законодавця, але не є абсолютними. Отже, ухвалення ВКУ – це ще не плацебо для вирішення всіх проблемних моментів виборчого законодавства; на порядку денному залишається низка складових, на які варто звернути увагу та вдосконалити їх відповідно до норм європейського та міжнародного права.

7. І мажоритарна, і пропорційна системи не позбавлені генеалогічних недоліків. Проте недоліки пропорційної системи нейтралізувати та нівелювати набагато легше, ніж мажоритарної. Крім того, пропорційна система більше відповідає ідеї демократичного представництва в законодавчому органі.

Високий рівень конвенціоналізму серед європейських експертів свідчить про тезу, згідно з якою виборчу систему слід вдосконалювати лише за критеріями справедливості та ефективності. Пропорційна система найбільш точно відображає громадську думку. У цьому сенсі вона більш справедлива порівняно з іншими системами. Водночас слід враховувати, що його використання пов'язане з труднощами формування уряду, що негативно позначається на ефективності цієї системи.

Мажоритарна система сприяє формуванню стійкої урядової більшості та ефективній діяльності уряду, що є достатньою підставою для об'єктивної оцінки політики уряду наприкінці повноважень виборчого органу. З іншого боку, недостатнє представництво (і в рідкісних випадках відсутність представництва багатьох політичних партій) виключає значні верстви виборців, інтереси яких не представлені, від участі в процесах формування національної політики.

У цілому слід мати на увазі, що суспільство віддає перевагу тому чи іншому типу виборчої системи під впливом традицій суспільно - політичного розвитку, політичної культури, розстановки політичних сил і пріоритетів цілепокладання.

Більшість європейських країн використовують пропорційну або змішану виборчу систему з пропорційною складовою для місцевих виборів. Навіть у країнах, де вибори традиційно відбувалися за мажоритарною системою відносної більшості (Велика Британія), зараз активно обговорюються перспективи перегляду виборчих систем; формування окремих рад (Сіті Великого Лондона,

парламенту Шотландії та асамблеї Уельсу) вже здійснюється за змішаною виборчою системою, згідно з якою частина депутатів обирається на основі пропорційного представництва політичних партій .

8. На інститут виборчого процесу істотно впливають екзогенні фактори. Серед цих факторів ключове місце посідає курс України на євроінтеграцію. Додаткову проблему для розвитку організаційно-правових засад виборчих процесів створює драйвер цифровізації.

У результаті дослідження виявлено особливості розвитку виборчих процесів у площині нормативно-організаційних аспектів. Відзначено важливість окремої уваги до тренду цифровізації в контексті вдосконалення організаційно-правових засад виборчих процесів. Додатково висвітлено особливості реалізації та адміністрування виборчих процесів в Україні з урахуванням прогалів та неузгодженості нормативно-правової бази, а також нестабільності виборчого процесу як інституту.

Проведено аналіз нормативно-правової бази України та країн ЄС щодо функціонування цифрового виборчого процесу. Висвітлено ключову проблему нерегульованості цифрового виборчого процесу в Україні. Окремо відзначено відсутність практичної реалізації норм законодавства, прийнятих парламентами попередніх скликань.

Крім того, висвітлено питання потреб зацікавлених сторін у належній освіті щодо організаційно-правових засад виборчого процесу. Відзначено критичну важливість реалізації проектів у контексті розвитку інституту виборчого процесу у партнерстві України з міжнародними та європейськими інституціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лозовицький О. С. Виборчий процес як основа трансформації влади в сучасній Україні. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2009. Вип. 17. С. 82-90.
2. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: Підручник. 3-є вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 516 с.

3. Полюга Л. М. Словник українських морфем : понад 45000. Вид. 3-є, допов. і випр. Київ: Довіра, 2009. 554 с.
4. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2010. 672 с.
5. Бабкіна О. Політична енциклопедія. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 860 с.
6. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах. Том 1. Редакційний колектив Ю. Шемчушенко (відповідальний секретар) та інших. Київ. 1998. 720 с.
7. Панкевич І. М. Вибори як засіб легітимізації влади. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Випуск 714. Правознавство. С. 43-47.
8. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : навч. посіб. В.М. Безчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; за ред. В. М. Безчастного. 2-ге вид., стер. К. : Знання, 2008. 467с.
9. Бучин М., Федорій І. Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у плані дотримання демократичних принципів виборів. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2009. № 21. С. 58-62.
10. Шаптала Н. К. Конституційне право. України : навч. посіб. Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. 472 с.
11. Годованець В. Ф. Конституційне право України: Навч. посіб. К.: МАУП, 2005. 360 с.
12. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-ІХ. Офіційний вісник України від 17.01.2020. 2020 р., № 4, том 1, стор. 9, стаття 188
13. Закон України "Про Центральну виборчу комісію" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1932-15>
14. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. К.: Юрінком-Інтер, 2002. 536 с.
15. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. О.В.Совгиря, Н.Г.Шукліна. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2012. 544 с.

16. Логвина В. Л. Політологія: навчальний посібник. В. Л. Логвина. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 304 с.
17. Політологія для вчителя: навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ. Ващенко К. О. та ін.; за заг. ред.: К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко. К. : Вид-во ім. М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
18. Шаптала Н. К. Конституційне право. України : навч. посіб. Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. 472 с.
19. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
20. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник. В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. К. : Правова єдність : Алерта, 2010. 432 с.
21. Матухно А.В. Становлення виборчого процесу в Україні: перспективи розвитку та вдосконалення. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VSunu/2012_14_1/Matuchno.pdf
22. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. О.В.Совгиря, Н.Г.Шукліна. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2012. 544 с.
23. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
24. Бабкіна О. Суб'єкти і об'єкти політики. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 860 с.
25. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
26. Моргач О. Система виборів органів місцевого самоврядування в Україні. Матеріали міжнародної конференції «Політична праксеологія: безпека, технології, комунікації». Київ: ВАПН, 2016. С. 54-58.
27. Лозовицький О. С. Виборчий процес як основа трансформації влади в сучасній Україні. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2009. Вип. 17. С. 82-90.

28. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91.
29. Сліденко І. Концептуальні міркування з приводу доктринальних засад парламентської виборчої системи в Україні. Вісник Центральної виборчої комісії. 2013. №2 (26). С. 48-52.
30. Барабаш О. Новий виборчий кодекс - «троянський кінь» і системна загроза для української демократії. URL: www.google.com.ua/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-polytics/2464929-novij-viborcij-kodeks-troanskij-kin-i-sistemna-zagroza-dla-ukrainskoidemokratii.html.
31. Павшук К.О., Дзюба Я.А. Виборча реформа 2020 в Україні. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2020. №1(11). С. 145-152
32. Баймуратов М. Парламентська виборча система України: системний аналіз та шляхи вирішення проблеми. М. Баймуратов, І. Сліденко. Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. №4 (14). С. 29-33
33. Вісник Центральної виборчої комісії. Підготовка до чергових місцевих виборів: ЦВК узагальнила та систематизувала основні проблемні питання. Київ, 2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2020_april_visnik.pdf
34. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній» від 8 квітня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_867/conv#o65
35. Mackie T., Rose R. The International Almanac of Electoral History. London: Macmillan, 1991. 621 p.
36. Lijphart A. The Political Consequences of Electoral Laws 1945–1985. American Political Science review. 1990. Vol. 84(2). P. 65-73
37. Bogdanor V. Introduction — In: Democracy and Elections. Electoral Systems and Their Political Consequences. Ed. by V.Bogdanor, D.Butler. Cambridge: Cambridge UP, 1983. 65 p.

38. Рибачук М., Райковський Б. Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем. Політичний менеджмент. 2009. № 3. С. 45–54.
39. Петришин О. Пропорційна виборча система: історичний досвід запровадження. Вісник Центральної виборчої комісії. 2006. № 1–3. С. 55–61.
40. Мяловицька Н. Виборчі системи: досвід європейських держав. Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. № 1 (11). С. 61-68
41. Поппер К. Пропорційна система суперечить демократії. Журнал про вибори. 2004. № 4. С. 54-61.
42. Матеріали United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
43. Матеріали Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>
44. Матеріали Ради Європи. URL: <https://search.coe.int/cm>.
45. Maurer, A. D. Digital technologies in elections – Questions, lessons learned, perspectives. Council of Europe Publishing. 2020. 62 p. URL: <https://edoc.coe.int/en/elections/8156-digitaltechnologies-in-elections-questionslessons-learned-perspectives.html>
46. Матеріали просвітницького порталу «ЦВК: Просвіта». URL: <https://materialy.cvkpro.com/>